

Let 4 št 3 leto 2011

Agregacijski problem kompleksnih družbenih vrednotenj

Bojan RADEJ

Prva verzija tega besedila je bila objavljena v angleščini v *Occasional paper* Inštituta za ekonomska raziskovanja št. 7(2007); v slovenščini je bila objavljen pod naslovom »Relacijsko vrednotenje trajnosti z razširjeno metodo štirih kapitalov« (2007, Časopis za kritiko znanosti, letnik 35, številka 229/230). Ažurirana angleška verzija članka je bila nazadnje objavljena v reviji *Evaluation* (Sage; 17/2; april 2011), po kateri je pripravljena tudi pričujoča slovenska različica. Pričujoče besedilo močno posodablja in dodela besedilo, ki je bilo objavljeno v Delovnih zvezkih Slovenskega društva evalvatorjev, št 1/2008.

Obnovljena slovenska različica besedila zajema tudi nekatere relevantna spoznanja, ki so bila obdelana v DZ/SDE št. 3/2010 in 1/2011 in v knjigi Vrednotenje politik (2011, Radej B., M. Golobič, M. Macur, S. Dragoš pri založbi Vega iz Ljubljane).

Vse zahvale, zasluge in zadržke iz predhodnih objav ponavljam tudi na tem mestu. Dodatno se zahvaljujem prevajalkam in prevajalcem povzetkov in sicer **Alojzu Kavašu** (društvo Mozaik, Murska Sobota) in **Abraham Kludiji** (madžarski prevod, novinarka časopisa Néptújság iz Lendave), **Rajku Pertotu** (italijanski prevod), **Claudiju Bezzi** (italijansko lektoriranje; Italijansko društvo evalvatorjev), **Slavici Miletić** (lektura srbskega prevoda), **Jožetu Kos Grabarju** in **Moniji Bader** (prevod v španščino; v okviru »Mariborske časovne banke«), **Katji Fras Čibej** (za prevod v nemščino) ter **Katarini Rotar** (za prevod v francoščino). Vsi so svoj prispevek opravili prostovoljno, brez plačila ali zgolj v okviru nepridobitne menjave!

Besedilo je pripravljeno kot eno od poglavij knjige »Sredinsko presečno vrednotenje družbene kompleksnosti« (B. Radej, M. Golobič, M. Macur, L. Jurančič Šribar; v pripravi na izid septembra 2012).

Predlog za citiranje:

Radej B. Agregacijski problem kompleksnih družbenih vrednotenj. Ljubljana, Slovensko društvo evalvatorjev, Delovni zvezek, let. 4, št. 3 (november 2011), 41 str.

Ljubljana, november 2011

Kazalo vsebine

1	Uvod	4
2	Standardni pristop	9
3	Sredinsko presečni pristop	16
3.1	Poglobitev sredinsko presečne racionalnosti	24
4	Stroga in šibka razmerja družbene kompleksnosti	29
	Uporabljeni viri	34
	Sažetak/ Összefoglalás/Riassunto/ Resumen/ Zusammenfassung/ Résumé/ Abstract	38

Kazalo tabel

Tabela 1:	Leopoldova matrika učinkov RRPP	11
Tabela 2:	Vpliv RRPP na področja regionalne trajnosti – LEM	15
Tabela 3:	Leontjeva matrika učinkov RRPP	21
Tabela 4:	Korelacijska matrika sinergij med smotri vrednotenja RRPP	23
Tabela 5a:	Štiridelna Leontjeva matrika učinkov RRPP	25
Tabela 5b:	Štiridelna korelacijska matrika učinkov RRPP	26

Agregacijski problem kompleksnih družbenih vrednotenj

Bojan Radej

Povzetek: To, da je družba postala kompleksna pomeni, da obstaja več enako veljavnih resnic o skupnih zadevah, ki pa so medsebojno v sporu. Zato je treba tudi vrednotenje učinkov politik zasnovati s podlag nesomernih vrednot oz. vednosti, to pa ogrozi sintezne možnosti vrednotenja. Prispevek rešuje s tem povezan agregacijski problem tako, da najprej odpravi skrajno zastavitev problema (razlikovanje med strogo somernostjo in strogo nesomernostjo družbenih vrednotenj), ki je veljavna le za načelne zadeve. Politike pa delujejo praktično, življenje se odvija nenačelno, zato je primernejše razlikovanje med šibko somernostjo in šibko nesomernostjo družbenih pojavov. S tem se povrne možnost agregiranja, a zahteva spremembo standardnega algoritma iz linearnega v nelinearnega, oziroma v »sredinsko presečnega«. Mikroskopske sestavine se lahko agregirajo v makroskopsko šele v dvodelnem postopku delne agregacije in korelativne sinteze. Postopek »sredinsko presečne« sinteze je preizkušen na konkretnem primeru vrednotenja trajnostnih učinkov Regionalnega programa Pomurja po treh alternativnih sinteznih pristopih.

Ključne besede: nesomernost, kompleksnost, vrednotenje, javne politike, presečni pristop

1 Uvod

Spoznanje, da je družba postala kompleksna, pomeni, da ni več ene same resnice o družbenih zadevah, na primer o tem, kaj je skupno dobro, ali o tem, kaj naj bodo prednostne naloge javnih politik in kako uspešno se jih dosega. O tako pomembnih stvareh obstaja več dobro utemeljenih in enako veljavnih resnic, kot na primer gospodarsko, okoljsko ali socialno utemeljeno, in z globalne ali z lokalne ravni. Vsaka utemeljitev zase je lahko povsem verodostojna, vendar pa medsebojno niso kompatibilne. Posledica je, da presoje družbenih pojavov vse bolj spremlja izražanje globokih družbenih nasprotij, kar jih dela vse bolj naporene in nejasne.

Ugotavljanje resnice o družbenih zadevah vedno poteka v senci naših vnaprejšnjih predstav o njeni naravi. Tem bolj, ker družba ni inerten objekt narave, ampak je politični konstrukt (glej Berger-Luckmannovo teorijo družbeno konstruirane realnosti, 1966). Povezava med izhodiščnimi predstavami o tem, kakšna je narava družbene realnosti na eni strani, in ugotovitvami resničnega stanja stvari na drugi strani, je pri vrednotenju družbenih dilem pogosto prezrta, ni pa nikoli odsotna.

Danes kljub svoji slabi zmogljivosti še vedno prevladuje poenostavljeni način razmišljanja o družbenih zadevah. Priklenjen je na predpostavko, da je narava resnice o družbenih zadevah enovita in objektivno spoznavna po enem samem in sicer po znanstvenem postopku. Ta se začne z redukcijo objektov proučevanja na njegove elementarne sestavine, atome, celice ali posameznike in nadaljuje z determinističnim ugotavljanjem njihovih enosmernih vzročno-posledičnih povezav s tistim, kar koga konkretno zanima. Javna politika se konvencionalno tudi oklepa tega prepričanja in zato so njene odločitve zelo povezane z uporabo klasičnega znanstvenega postopka enostavnega analitičnega opredeljevanja problemov, na podlagi katerega so pripravljene politični načrti, ki jih je treba v skupno dobro le dosledno uresničiti. Tak naiven

recept z začetka XIX. stoletja (Bentham, v Radej in dr., 2011) je dokaj dobro deloval vse dokler družbene zadeve na začetku XXI. stoletja niso postale preveč kompleksne.

Za namen pričujočega prispevka je »*družbena kompleksnost*«*»* pojem z jasnim in oprijemljivim pomenom. Kompleksen je vsak družbeni pojem, za katerega imamo pri njegovi razlagi na voljo več enako dobro utemeljenih razlag, ki pa so med seboj v sporu, ker jih ne vrednotimo enotno v istem okviru racionalnosti, ampak je teh okvirov več in so med seboj načeloma nepremostljivi. Kompleksnost ima dve plati, horizontalno in vertikalno. Horizontalna kompleksnost zadeva to, da imajo družbeni akterji legitimne, vendar na moč različne vizije o tem, kaj je dobro za skupnost kot celoto. Zgled tega je nasprotje med gospodarskimi, socialnimi ali ekološkimi smotri trajnostnega razvoja. Nasprotje med njimi je načeloma neodpravljlivo in zahteva, da vsako družbeno zadevo obravnavamo večkriterialno. Vertikalna os kompleksnosti pa pomeni, da tudi med kolektivno in individualno ravno presoj družbenih zadev obstaja prepad, zaradi katerega je neveljaven vsak poskus, da bi kolektivne pomene ugotovili s seštevanjem lastnosti individualnih dogodkov, kakor to počno v računovodstvu, pri merjenju javnega mnenja ali v statistiki. Enako je neveljaven tudi vsak poskus razlage v nasprotni smeri – poskus razlage mikroskopskih zadev s pomočjo dezagregacije makroskopskih opažanj, kot je praksa makroekonomistov. Neposredni prehod z mikro na makro raven in obratno ni možen, ker so pojavi kompleksni, dokler jih ne opredelimo večnivojsko (Radej, 2010). Javne dileme bi morali vrednotiti tako v mikro oziroma v lokalni perspektivi kakor v makro oziroma v strateški perspektivi, saj so pridobljene ugotovitve enako pomembne, vendar si med seboj pogosto utemeljeno nasprotujejo. Horizontalno in vertikalno izražene opozicije do neke družbene dileme so nepremostljive, ker so izražene kot opredelitev njihovih nosilcev do nečesa, kar ima zanje univerzalen pomen. Zato različni pogledi ne morejo imeti skupnega imenovalca in jih je treba obravnavati nivojsko in po domenah ločeno kot nesomerne, oziroma globoke in načeloma nepremostljive.

Nesomernost se nanaša na relacijo, ki ne zadeva le tega, kar je res, ampak ima zvezo zlasti z različnimi načini razvrščanja tega, kar vrednotimo kot dobro. Družbena nesomernost (Munda, 2004) kot ožji pojem, pomeni, da ne obstaja nobena objektivna podlaga za izbiro med alternativami, ki počivajo na različnih principih legitimnosti. Zato morajo biti pri vrednotenju družbenih pojavov upoštevani različni principi družbene primarnosti (Wacquant, 1997). To vodi do nesoglasij med mnjenji sodelujočih o tem kakšen je ustrezen način povzemanja vsega, kar vemo o proučevanem družbenem pojavu. Zato ker imamo opravka s kompleksnimi pojavi uporabljamo različne načine uokvirjanja tega, kar vemo o proučevanem, kar pa vodi do sistematično nasprotnih spoznanj tudi med najbolj nezainteresirani in ambivalentnimi raziskovalci (Mumpower in dr., 1996). Družbena nesomernost je torej bolj kot kategorija znanosti pomembna kot kategorija vrednotenja. Razlikovanje med resnico in dobrim je ključno, ker se v vrednotenju družbenih zadevah vedno prepletata, a se nikakor vedno ne ujemata (več o tem gl. v Radej in dr., 2011a).

Skratka, ker imamo pri vrednotenju opraviti z vrednotami lahko družbene zadeve spoznavamo le »pristransko«. To, kar nekdo vidi in misli je vedno predoločeno z njegovim vrednotnim izhodiščem in z ravno njegove obravnave, se pravi z mestom proučevalca v strukturi družbene kompleksnosti. Ker nihče ne more vrednotiti družbenih pojavov nepristransko je nujno vrednotenje opraviti po različnih poteh, katerih postopki in ugotovitve pa med sabo niso neposredno primerljive. To vprašanje je nujno izpostaviti in razrešiti, še zlasti, če pristajamo na mnenje (Radej in dr., 2011a), da ima vrednotenje za spoznavanje družbenih pojavov analogno vlogo kot jo ima naravoslovna znanost za spoznavanje naravnih pojavov.

Pri vrednotenju kompleksnih družbenih pojavov se uporabljajo presoje, ki izvirajo iz neodvisnih virov. Oblikovane so po različnih metodah in z različnimi tehničnimi sredstvi, zato njihovi rezultati večinoma niso neposredno primerljivi, kar pomeni, da nimajo skupnega imenovalca, niso »komensurabilne«, somerne oziroma niso izražene v isti enoti mere (Funtowicz, Ravetz, 1994). V primeru standardnih metod presoj učinkov javnih politik na različne kriterije vrednotenja se predpostavlja, da imamo opravka s homogeno oziroma somerno učinkujočimi politikami (Elbers in dr., 2007; Rotmans, 2002). Čeprav vsaka vladna politika vpliva na vsebinsko različna področja, pri presojah njene učinke prevedejo na skupni imenovalec, ki je izražen recimo v denarju (stroških ali koristih) ali v neimenovanih enotah (kot vladni semafor z rdečo, oranžno in zeleno lučjo). Ko pa upoštevamo, da so učinki vladnih politik nesomerni, v bistvu trdimo, da na primer z izboljšanjem denarnih kazalnikov vrednotenja uspešnosti politik ni mogoče odtehtati poslabšanja pri njihovih nedenarno izraženih kazalnikih. Če upoštevamo izhodiščno neprimerljivost v bistvu trdimo, da je treba uresničevati socialne kot okoljske in gospodarske cilje razvoja uravnovešeno, kljub temu, da so neposredno neprimerljivi in pogosto tudi v neposrednem sporu. Jedro vseh težav javnega upravljanja, ki ga nikoli ne bo mogoče razrešiti, je ravno v tem, da je javna blaginja celovita kategorija, javne politike pa so sektorsko specializirane in zasledujejo cilje, ki se medsebojno večinoma niti ne upoštevajo in še manj podpirajo. Potreba po upoštevanju nesomernih razlik med učinki politik pri vrednotenju njihove uspešnosti je že dolgo prepoznana (Rotmans, 2002; Weaver, Rotmans, 2006), vendar pa so pogostejši poskusi, kako bi se tem problemom izognili kot kako bi jih razrešili (List, Polak, 2010).

Način agregacije raznorodnih učinkov vladnih politik v kumulativni kazalnik njihovega vpliva na širšo družbo teoretično gledano nikakor ni trivialen izziv (Veen, Otter, 2002). Sinteza je postopek, ki iz heterogenega korpusa informacij proizvede smiselne ugotovitve (*Encyclopedia of Evaluation*, 2004). Sinteze ocenjenih učinkov politik, ki so nesomerne, ni mogoče opraviti s preprostim zlaganjem drobcev mozaika na kup, ker bi s tem takoj zagrešili napako seštevanja jabolk in hrušk. Kompleksnosti pojavov kot so socialna neenakost, trajnostni razvoj ali družbena kohezija in kakovost življenja ni mogoče sintezno ovrednotiti s tako primitivno aditivno aritmetiko, kot je zadoščala za ocenjevanje rasti dohodka, merjenje uvožno-izvoznih tokov plačilne bilance ali števila zaposlenih. Tako se metodologi družbenega raziskovanja morajo

vprašati in za vrednotenje politik je to eno ključnih vprašanj, kako v razmerah nesomernosti opraviti agregacijo mnogovrstnega gradiva tako, da bo na višji pomenski ravni množica nepomembnih podrobnih ugotovitev odstranjena, ohranjene pa bodo ostale vse ključne distinkcije in ločeno izražene vse nesomerne pomenske razlike, zaradi katerih so družbeni pojavi kompleksni. To postavlja agregacijsko metodologijo v osrčje zanimanj v zvezi z razvojem metod vrednotenja (Scriven, 1994) kompleksnih družbenih pojavov.

Odsotnost eksplicitne utemeljitve agregacijske procedure je Ahilova tetiva vrednotenja učinkov politik (Scriven, 1994). Različni postopki sumiranja v razmerah nesomernosti privedejo do različnih končnih rezultatov in ti dajo podlago za različne napotke nosilcem politik, kako naj svoje ukrepe izboljšajo. Mnogi danes prevladujoči pristopi k vrednotenju učinkov politik v EU imajo znatne težave, ko poskušajo usmeriti evalvatorje k ustreznem upoštevanju nesomernih razlik, na primer strateške presoje vplivov (2001/42/EC), smernice za presoje vplivov (SEC(2005)791), teritorialne presoje vplivov (TIA; ESPON - 3.2, 2006) in ex-presoje prispevka strukturnih skladov k regionalni trajnosti razvoja (GHK in dr., 2002).

V povezavi s tem lahko govorimo o pravi paradigmski krizi metodologije vrednotenja učinkov kompleksnih vladnih politik (Virtanen, Uusikylä, 2004; Hertin in dr., 2007). Foster in Potts (2007) to krizo izrecno povezujeta z nerazrešenim agregacijskim problemom in z nesoglasji o predpostavkah sumiranja podrobnih spoznanj (o vplivu vsakega posameznega ukrepa na vsak posamični kriterij vrednotenja) v sklepne ugotovitve vrednotenja. Starejši pristopi, omejimo se le na matrični pristop kot enega najstarejših, dosledno zavračajo sumiranje podrobnih spoznanj. Luna Leopold (1971), ameriški geolog je s kolegi razvil matrični pristop k vrednotenju učinkov politik, ki poda urejeno množico podrobnih spoznanj, ne da bi agregiral mikroskopska spoznanja v makroskopske ugotovitve. Pri tem ni nepomembno, da je Leopoldov pristop binaren, ker se ukvarja le z dvema vidikoma vrednotenja, kako gospodarski ukrepi vplivajo na okoljske kriterije vrednotenja; ne vrednoti torej primarnih ampak le sekundarne ali stranske učinke gospodarskih politik na področja vplivanja, ki niso njihov primarni namen.

Nedavno sta Ekins in Medhurst (2003, 2006) v dveh projektih evropskega programa za raziskovanje, na podlagi starejšega Ekinsovega modela štirih kapitalov (gospodarski, okoljski, socialni in človeški; 1992) predlagala postopek sinteznega pristopa k vrednotenju politik, ki z nesomernimi učinki vplivajo na raznorodna področja vrednotenja. Trdita, da večina učinkov politik ustreza normativnim mejam sistemskih pragov, ki jih določa zakonodaja in s tem preprečuje, da bi vladne službe sprejemale ukrepe z nedovoljenimi učinki. Ker so vplivi sistemsko gledano normalni, imajo vsaj ta skupni imenovalec in so potem do neke stopnje gotovo tudi somerni. Na tej podlagi predlagata horizontalno in vertikalno agregirano različico Leopoldove matrike, razširjeno z dveh na štiri smotre vrednotenja, ki jo tukaj poimenujemo Leopold-Ekins-Medhurstova matrika ali kratko LEM. Dovolita torej agregiranje podrobnih spoznanj vrednotenja v okviru vsakega področja vrednotenja posebej, vzemimo vse učinke na okoljske kriterije vrednotenja, ne glede na to, katera politika jih povzroči. Agregiranje torej

dovolita po stolpcih LEM. Takó vrednotenje opravita na štirih vzporednih področjih in na koncu dobita štiri sumarne kazalnike vpliva na štirih glavnih področjih vplivanja. S tem prispevata pomemben metodološki korak k sinteznim metodam vrednotenja kompleksnih učinkov vladnih politik v razmerah, ko so učinki medsebojno nesomerni.

Ne glede na to, njun agregacijski postopek v drugem koraku ni ustrezen, ko dopusti sumiranje raznovrstnih učinkov na določeno področje vrednotenja, brez ozira na to kdo jih povzroča. Zaradi nesomernosti samih smotrov in potem tudi učinkov politik to ni mogoče, ker vplivi vzemimo socialne in gospodarske politike na okolje niso iste kakovosti, torej niso somerne. Tukaj trdimo, da se v LEM podrobna spoznanja vrednotenja lahko sumirajo samo za učinke iz istega vira in na isto področje učinkovanja, torej samo parcialno. To pa zahteva LEM prevesti v kvadratno vhodno-izhodno (input-output) matriko, poznano kot Leontjeva matrika. Imamo torej tri načine branja evalvacijskih rezultatov – neagregirano, povsem agregirano in delno agregirano.

Metodološke razlike med tremi pristopi sinteze ilustrira primerjalno predhodno ovrednotenje regionalnega razvojnega programa Pomurja 2007-2013 (RRPP; Radej, 2006). Pomurje je najmanj razvita slovenska regija (na NUTS 2, s 6,6% deležem v BDP in 4,3% deležem nacionalnega ozemlja), z močno kulturno, socialno in ekološko identiteto v povezavi zlasti z reko Muro in razmeroma prostranimi območji zavarovane narave. Gospodarski kapital regije je šibek, a se od začetka devetdesetih let naprej krepi. Socialni kapital regije je šibek in se še naprej šibi. Do osamosvojitve države je bilo Pomurje z dveh strani, z vzhodne, madžarske in z zahodne, avstrijske, obdano s hladnovojnimi mejami. Po osamosvojitvi in začetku tržne tranzicije pa regija postane pomembna v mednarodnem tranzitu ljudi in zlasti blaga na poti do morja in pristanišč. Prehod iz zakotja v odprto in tranzitno regijo je močno obremenilo njen socialni kapital, ker je proces potekal spontano in brez posebne skrbi za regionalne potrebe socialnega razvoja. Strožje uveljavljena meddržavna meja med Slovenijo in Hrvaško je dodatno prizadela regionalni socialni kapital, ker je prekinila tradicionalno tesne stike s hrvaškim delom panonske krajine. Posledica neugodnosti teh spremenjenih okoliščin je nadaljnja depopulacija regije, zlasti mladih in delovno aktivnih, staranje prebivalstva, dolgoročna brezposelnost, izpostavljenost zdravstvenim tveganjem za ranljive skupine, kamor spada že večina regionalnega prebivalstva! V zadnjih 15 letih (1995-2010; Radej in dr., 2011c) je bila regija deležna velikega povečanja pritoka namenskih razvojnih sredstev v povezavi s pospeševanjem razvoja manj razvitih območij države. Kljub temu se razvojni zaostanek regije za povprečjem države še povečuje, zlasti na socialnem področju, ker odločevalci doslej niso upoštevali prednostnih potreb regije in so zanemarjali predvsem projekte, ki bi primarno služili preobrnitvi trendov na področju akumuliranja socialnega kapitala (več gl. v Radej in dr., 2011c). Od tod sledi, da odgovorni nosilci politik (regionalni, nacionalni in evropski) v preteklosti niso uspeli prispevati k razvoju štirih regionalnih kapitalov uravnovešeno in potemtakem trajnostno. V tej luči je bilo ovrednotenje RRPP ključnega pomena za vpogled odločevalcev v možnost preobrnitve neugodnih trendov regionalnih štirih kapitalov v prihodnjem programskem obdobju.

Na ilustrativnem primeru je v nadaljevanju predstavljen nov pristop k evalvacijski sintezi. Razlikovanje med somernimi in nesomernimi učinki vladnih ali regionalnih politik je tukaj ključno, vendar pa še ne zadostno. Za formalno utemeljitev postopka delne sinteze je treba uvesti tudi razlikovanje med šibko somernimi in šibko nesomernimi učinki politik, ker je mogoče edino v primeru, če vrednotenje opravimo na sredinski oziroma mezo ravni. S tem pristopom želimo prispevati k istemu, kar Sanderson (2000) imenuje holistični pristop k vrednotenju učinkov politik. To je način vrednotenja, ki ne odkrije le tega, kako uspešna in učinkovita je bila neka politika pri doseganju svojih primarno zastavljenih ciljev ampak tudi ali pri tem sprošča ali pač še naprej zaostuje napetosti med svojimi štirimi kapitali. Ne gre le za to ali so politike uspešne ampak zlasti ali so med sabo skladne in potemtakem domišljene na višji ravni kot jo vidijo sektorski nosilci posamičnih ukrepov kompleksnih političnih intervenc.

2 Standardni pristop

Matrično presojo učinkov javnih politik so uvedli Leopold in kolegi (1971). Njihov pristop ima naslednje ključne lastnosti: pokriva dva evalvacijska smotra (gospodarstvo, okolje – vpliv prvega na drugega), opravi pa se na mikroskopski ravni, ker prouči le učinke posamičnih gospodarskih ukrepov na posamične okoljske kriterije vrednotenja. Pristop je zanimiv, saj gre onkraj golega opazovanja doseganja učinkov političnih ukrepov le na tistih področjih vplivanja, ki so jim primarno namenjeni, vzemimo učinke gospodarskih ukrepov na gospodarske kriterije vrednotenja, učinke socialnih ukrepov na socialne kriterije itn. Leopoldov pristop je bil razvit za potrebe vrednotenja stranskih ali sekundarnih učinkov ukrepov, kar se izkaže za daljnosežen premik k načinom vrednotenja učinkov politik, ki stopajo v ospredje šele desetletja kasneje.

V pristni pozitivistični tradiciji je Leopoldova ekipa skušala učinke kompleksne politike presojati zgolj z natančnim opisovanjem vseh relevantnih podrobnosti učinkovanja. V vrsticah svoje matrike so zajeli sto najpomembnejših gospodarskih ukrepov, v stolpcih pa osemindeset kriterijev okoljskega vrednotenja. To jim je dalo obsežno matriko z 8,800 polji, pri čemer je bilo vsako polje razdeljeno še na štiri območja, ki so vsak proučeni učinek osvetlili s stališča smeri učinkovanja (pozitivna, negativna, nevtralna oz. odsotna), jakosti učinka (močna, šibka), verjetnosti (visoka ali nizka) in stopnje tveganja (kritična ali ne). Na ta način so učinke vsake politike lahko proučili dovolj podrobno, da so odgovornim nosilcem politik omogočili kar se da dobro informirano odločanje o tem kako bi bilo mogoče njihove predloge ali že izvedene ukrepe v prihodnje izboljšati. Dosledno so zagovarjali stališče, da morajo politiki iz obdelanega gradiva sami potegniti zaključke, ker so edino oni pooblaščen za razsojanje v družbenih dilemah povezanih z vrednotnimi nasprotji.

S teoremom nezmožnosti je Arrow (1951, 1963; Nobelova nagrada za ekonomijo za leto 1972, skupaj z Johnom Hicksom) tudi v teoriji dokazal, da seštevanje posamičnih preferenc po nobenem logičnem postopku ne omogoča oblikovati družbene funkcije blaginje (na primer zaradi

netranzitivnosti posamičnih preferenc: nekdo ima raje A pred B, B pred C in C pred A) konsistentno, se pravi tako, da bi bila družbene funkcije blaginje ekonomsko najbolj racionalna in hkrati demokratična, ker bi nepristransko upoštevala vse raznovrstne želje. Povedano drugače in na primeru vrednotenja učinkov politik, razen v teoretičnih nerealno poenostavljenih razmerah, iz s sumiranjem podrobnih spoznanj vrednotenja ni konsistentno pridobiti makroskopskih sklepnih ugotovitev vrednotenja. Razlika med delom in celoto ni količinska ampak kakovostna, zato neposreden prehod z mikro na makro raven ni mogoč.

Evalvatorska zavrnitev sumiranja spoznanj presoju učinkov politik v končne ugotovitve vrednotenja je za Leopolda temeljni pogoj nevtralnega vrednotenja, ker zariše jasno razmejitev med evalvatorjem in politikom, ki prvega zavaruje pred vmešavanjem drugega (Kunseler, 2007). To stališče je dolgo prevladovalo med evalvatorji in je še danes veljavno kot na primer v smernicah EU za presoje vplivov (SEC(2005)791).

Zavračanje evalvacijske sinteze in prevalitev te naloge na odločevalce oziroma politike je problematično. Vrednotenje detajlnih učinkov politik po Leopoldovih napotkih zagotovi, da bo odločanje politikov gotovo bolj informirano, ne pa tudi, da bo bolj uspešno, kaj šele lažje (Diamond, 2005). Brez agregiranja podrobnih spoznanj se evalvator izneveri politiku ravno v zadevi, kjer ta najbolj potrebuje njegovo pomoč (Scriven, 1994). Ravno spoznanje, da politiki sami iz ptičje perspektive in v razkolu globokih družbenih vrednot ne morejo sami ugotoviti, kako najbolje urediti zapletene javne zadeve, je sploh privedlo do uvedbe evalvacijske podpore odločevalcem. Zato so evalvatorji prav zadnji, ki bi smeli bežati pred sintezno nalogo. Vrednotenje, ki producira množico nepovezanih informacij je nagnjeno k izolirani obravnavi družbenih dilem, zlasti se izogiba globokim nasprotjem javnega upravljanja, s čimer zabriše različnost interesov javnih akterjev (Stake, 2001). Zato je neprimerno za vrednotenje celostnih vidikov vodenja politik kot so pravičnost, trajnost in kohezija (Sanderson, 2000). Dokler rezultati vrednotenja učinkov ukrepov ne pojasnijo kako delujejo na kriterije vrednotenja drug drugega, skratka, ali so vplivi teh ukrepov skladni s stališča širše družbe, dotlej lahko evalvacije podajajo le banane odgovore na kompleksna vprašanja javnega upravljanja (Virtanen, Uusikylä, 2004). Dokler podrobna spoznanja vrednotenja ostanejo nepovezana, ni mogoče enoznačno ugotoviti, kaj sporočajo, kar jih nenazadnje najbolj pušča izpostavljene politični razlagi zato ima vprašanje pravilne v razmerah globokih družbenih nasprotij evalvacijske sinteze opraviti z nepristranskostjo vrednotenja politik.

Agregacijski problem sinteze zbranih informacij o učinkovanju mnogih ukrepov neke politike na mnoge kriterije vrednotenja je ponazorjen na konkretnem primeru vrednotenja trajnostnih vplivov regionalnega razvojnega programa Pomurja 2007-2013 (Radej, 2006). Leopoldova matrika učinkov ukrepov RRPP na kazalnike trajnostnega razvoja, ki so služili kot kriteriji vrednotenja, je prikazana v Tabeli 1 in je za konkretne potrebe razširjena z dveh na tri evalvacijske smotre, gospodarskega, okoljskega in socialnega. Oblikovana je bila na standarden način: eksperti za posamezna področja vrednotenja so ocenili pozitivne, negativne ali nevtralne

učinke 47 ukrepov RRPP na tri pare kazalnikov za vsako od treh področij vrednotenja, gospodarski, socialni in okoljski vidik.

Tabela 1: Leopoldova matrika učinkov RRPP

Smotri in nj. kriteriji vrednotenja Ukrepi RRPP	Gospodarski		Socialni		Okoljski	
	BDP rast	Naložbena intenzivnost	Brezposelnost	Migracije	Izdatki za varstvo okolja	Priklop na sistem odvajanja voda
1 Zmanjšanje razvojnega zaostanka	+	+	0	-	+	+
2 Povečanje konkurenčnosti	+	+	-	-	-	+
3 Promocija naložb	+	+	+	+	0	+
4 Razvoj endogenih prednosti	+	+	+	+	+	+
5 Podjetništvo	+	+	-	+	0	0
6 Regionalni turistični organizacijski model	0	0	0	0	0	0
7 Pomurje kot turistična destinacija	+	0	0	+	0	0
8 Destinacijsko upravljanje	0	0	0	0	+	+
9 Destinacijsko trženje	+	0	0	+	0	0
10 Človeški viri v turizmu	0	+	+	+	0	0
11 Upravljanje kakovosti	0	+	0	0	+	+
12 Turistična infrastruktura	+	+	0	0	+	+
13 Raziskave in razvoj v turizmu	+	+	0	0	0	0
14 Neenakosti v zdravju	0	0	0	0	0	0
15 Mreža promocije zdravja	+	+	+	+	0	0
16 Neenakosti v zdravju – regionalno	+	0	+	+	0	0
17 Neenakosti v zdravju – ranljiva skupine	+	0	+	+	0	0
18 Kakovost, dostop do zdravstvenih storitev	+	0	0	0	0	0
19 Zdravo okolje	0	+	0	0	+	+
20 Mentalno zdravje	0	0	+	+	0	0
21 Kmetijska modernizacija	+	+	-	-	+	+
22 Okoljsko kmetijstvo	+	+	+	+	+	+
23 Podjetništvo v kmetijstvu	+	0	+	0	0	0
24 Človeški viri v kmetijstvu	0	0	+	+	0	0
25 Rast dodane vrednosti v kmetijstvu	+	+	-	-	+	+
26 Proizvodi, storitve – kmetije	+	+	+	+	+	+
27 Proizvodi, storitve – agroindustrija	+	+	-	0	+	+
28 Trženje kmetijskih proizvodov	+	+	0	0	0	0
29 Razvoj podeželja – proizvodi in storitve	+	+	+	+	0	0
30 Kmetijska krajina	+	+	+	+	+	+
31 Podjetništvo na podeželju	+	+	+	0	0	0
32 Sodelovanje podeželskih akterjev	+	0	+	+	0	0
33 Vodooskrba	+	+	+	0	+	+
34 Prometna infrastruktura	+	+	+	+	+	0
35 Alternativni lokalni viri energije	+	+	+	+	+	0
36 Energetsko distribucijsko omrežje	+	+	0	0	0	0
37 Dostop do informacijske tehnologije	+	+	+	+	0	0
38 Zbiranje in ravnanje z odpadnimi vodami	+	+	+	0	+	+
39 Upravljanje trdnih odpadkov	+	+	+	0	+	+
40 Komunalno opremljene cone	+	+	+	+	+	+
41 Kakovosti vode	+	+	+	0	+	+
42 Revitalizacija kritičnih onesnaženj	-	-	0	0	+	+
43 Nelegalna odlagališča, monitoring	+	+	+	0	+	+
44 Varstvo narave in kulture	-	+	-	0	+	0
45 Zelena energetska politika	+	-	+	0	+	0
46 Prostorsko planiranje	+	+	+	+	0	0
47 Komunikacijske strategije	+	+	0	0	0	0

Vir: Radej, 2006.

Podrobni učinki RRPP so zaradi poenostavitve kvalificirani le po smeri vpliva, ne pa tudi kvantificirani po intenzivnosti. Tako je nek ukrep, ki povzroča visoke pozitivne učinke v presoji povsem izenačen z nekim drugim ukrepom, ki sicer povzroča pozitivne učinke, vendar v precej

omejenem obsegu. To ni nujno slabost vrednotenja, kjer ne ugotavljamo količine javnega dobra ker dobro razumemo kot kakovost, kot univerzalno kategorijo velike raznovrstnosti. Ko govorimo o dobrem je pomembnejša prisotnost množine dejavnikov dobrega, kot zgolj akumulirana količina dobrega samo na nekaj dejavnikih na račun vseh ostalih, ki ostanejo zapostavljeni. Učinke v Leopoldovi matriki tako lahko ocenjevalci le kvalificirajo kot dobre ali slabe in jih ne kvantificirajo po množini.

Podrobna spoznanja o smeri učinkovanja posameznih ukrepov RRPP na kriterije vrednotenja bi bila na standarden način v sklepnem vrednotenju povzeti takole:

- (i) prevlada pozitivnih učinkov nakazuje, da večina ukrepov ugodno prispeva k ciljem regionalne trajnosti, kar navaja k pozitivnem ovrednotenju predloga RRPP;
- (ii) odkriti negativni učinki usmerjajo evalvatorjevo pozornost na šibke točke programa, ki si zaslužijo vsaj preverbo, če ne tudi popravke za izboljšanje, ki bi odpravilo ali nadomestilo negativne učinke;
- (iii) nevtralni vplivi kažejo na področja učinkovanja, ki niso problematična.

Prevlada pozitivnih ocen učinkov predlaganega programa pri vrednotenju še ne bi smela dopustiti sklepa o njegovi ustreznosti kot celote saj pove le, da ga je pripravil kompetenten nosilec politike. Regionalni programi, kot tudi druge vrste politik (predpisi, proračuni, plani) so večinoma pripravljani na podlagi ugotovitev predhodno opravljenih in usmerjenih študij, s sodelovanjem znanosti in stroke, v demokratičnem postopku, ki je visoko formaliziran, pri predhodnem usklajevanju politike pa sodelujejo nosilci različnih interesov. To bi moralo zagotoviti, da v izbor ukrepov predloga in tako v samo evalvacijo pridejo le tisti ukrepi, ki so splošno gledano pozitivno naravnani. Vse kaj drugega bi kazalo na hude težave že v postopku priprave politik in na njihovo vprašljivo izhodiščno verodostojnost.

Naslednji razlog, zaradi katerega prevlada pozitivnih učinkov še ne pomeni sprejemljivosti predloga politike je v tem, da so posamezni ukrepi kot tudi posamezni kriteriji vrednotenja med sabo nasprotujoči ali sinergični in le redko povsem nedotični. Doseganje nepovezanih ciljev še ne zagotavlja celostnih vplivov politike za širšo družbo, ki so po svoji naravi horizontalni.

O ustreznosti politike lahko sodimo le na podlagi sistematičnih ugotovitev izpeljanih iz podrobnih učinkov, za to pa je treba povezano zajeti tako pozitivne kot negativne učinke, kar nadalje sproža dve metodološki vprašanji, povezani s pogoji pod katerimi je negativne učinke dovoljeno kompenzirati s pozitivnimi. Teh pravil Leopold ni upošteval, kar mu je evalvacijo onemogočilo opraviti do končne sinteze.

Prvo vprašanje se tiče situacij, ko sodelujoči poznavalci ne morejo doseči soglasja glede smeri učinka nekega vrednotenega ukrepa. Nekateri evalvacijski pristopi kot vzemimo vodič za vrednotenje regionalnih programov v EU (EC, 2008) ali CAF (angl. *Common Assessment Framework*; 2006, orodje za samoevalvacijo v javni upravi) napeljujeta h konsenznem

ocenjevanju učinkov. Takšno vodilo je problematično. Iskanje konsenza v vsaki podrobnosti zelo zaplete vrednotenje, a to še ni najhujše. Z njim se na površje priključijo vse asimetrije moči in pogajalskih sposobnosti med sodelujočimi pri vrednotenju (najbolj problematično ravno pri internih vrednotenjih kot je CAF), kar vrednotenje preobrazi v zaprt in izključevalen proces (Connelly, Richardson, 2004) v katerem prevlada najdominantnejši akter. S tem bi se vrednotenje razvrednotilo, ker bi postalo le orodje za prikrivanje strukturnih nasprotij in asimetrij, namesto za njihovo diagnosticiranje in neizključevalno obravnavo. Predlagamo drugačno ravnanje: če so nasprotujoča mnenja ocenjevalcev učinkov dobro utemeljena, tedaj so nasprotja med njimi upravičena in nerazrešljiva. Zato za razmere nesomernosti Sankey (1995) namesto soglasja zagovarja princip »racionalnega nestrinjanja«, kjer sodelujoči pri vrednotenju samo preverjajo veljavnost nasprotnih argumentov in o njih razpravljajo, ne z namenom doseganja soglasja ampak le, da razloge za razlike medsebojno potrdijo kot veljavne.

Nasprotujoče ocene je upravičeno obravnavati kot enako veljavne, in ker se nanašajo na isto tematiko tudi nedvomno somerne, voljne sumiranja ter preračuna »neusklajenih« poznavalskih ocen učinka v povprečno oceno učinka. Nasprotujoče ocene sodelujočih poznavalcev niso le enako veljavne ampak so vse po vrsti tudi samo delne resnice, ki se nanašajo na parcialna vprašanja, gledano s stališča celotnega vrednotenega programa. Nestrinjanja med sodelujočimi poznavalci se torej ne nanašajo na zadeve, ki bi imele absoluten pomen, so le relativne resnice, zato agregiranje »neusklajenih« pozitivnih in negativnih ocen ni sporno. Takšen sumativni pristop vsebuje tudi motivacijski element, ki s svojo logiko nevtralizacije nasprotij sodelujoče napeljuje k poglobljenemu sodelovanju pri usklajevanju ocen. Tak postopek agregiranja na koncu poudari posamične ocene učinkov, o katerih med sodelujočimi vlada večja skladnost mnenj.

Druga metodološka zadrega v zvezi s povzemanjem negativnih in pozitivnih učinkov danega ukrepa na različne kriterije vrednotenja (ali analogno, učinke različnih ukrepov na iste kriterije vrednotenja). Na primer v Tabeli 1: ali smemo negativne učinke pospeševanja podjetništva na raven regionalne zaposlenosti odtehtati s pozitivnimi vplivi pospeševanja podjetništva na migracijske tokove? Ali bolj klasičen primer: ali je pri vrednotenju širših družbenih vplivov politik dovoljeno dodatno onesnaževanje zraka s toplogrednimi plini, ki povzročajo podnebne spremembe (negativni učinek) kompenzirati s povečanim nakupom emisijskih dovoljenj, s katerimi se podpirajo okoljske naložbe v prihodnje znižanje toplogrednih emisij (pozitivni učinek). S stališča časovno prostorske omejenosti vrednotenj toplogredne emisije povzročajo nepovratne posledice, zato je seveda treba okoljske spremembe (stanje onesnaženosti) in ekonomske spremembe (naložbe v okolje) obravnavati nesomerno. Zato sumiranje teh dveh vrst učinkov in nevtralizacija plusov z minusi ne bi smela biti dovoljena. A takšno sklepanje ni pravilno, saj imamo opraviti s kompleksnim pojavom, ki ga je treba obravnavati večnivojsko (Radej, 2010). Kompenziranje toplogrednih emisij z nakupom podnebnih dovoljenj se ne tiče nesomernosti, ker nesomernost ni mikroskopski koncept in se ne nanaša na vsak posamezen

odkup emisij z dovoljenji ali pa vsaj ljudje niso pri volji, da bi jih tako obravnavali. Znotraj meja, ki jih določajo sistemski pragovi ljudje bodisi ne opazijo kvalitativne razlike (med emisijami in denarjem) ali pa zavračajo izraziti preferenco (Luce, v Munda, 2006), kot v primeru dodatnega onesnaževanja okolja, ki ostaja v okviru meja ekoloških standardov ali zastavljenih ekoloških ciljev.

Da bi to »muho« ljudi, oziroma to posebnost vrednotenja družbenih zadev ustrezno vključili v vrednotenje se uporablja koncept sistemskih pragov, na primer socialno varstvenih, varnostnih in ekoloških standardov (pregled literature podaja Muradian, 2001). Pragovi so kvantitativne meje, ki označujejo prehod nekega kvantitativno zabeleženega pojava v novo kakovost, so točke prevoja onkraj katere (v pozitivno ali negativno smer) količinsko majhna sprememba v nekem pojavu lahko povzroči kakovostno pomembno spremembo, na primer zelo slabšalno vpliva na integriteto sistema kot celote. Znotraj intervala meja normalnosti, ki jih zarišejo sistemski pragovi so mikroskopske zadeve v glavnem odvisne le od specifičnih kontekstualnih dejavnikov. Vsak ukrep z učinki, ki prestopajo meje kateregakoli sistema praga ni legitimen in po sami opredelitvi javnega interesa ne more postati del predloga javne politike. S sistemskimi pragovi je povezana tudi družbena nesomernost, ki se lahko nanaša tudi na primerjave pojavov, ki se ne nahajajo na isti strani sistemskih pragov (na primer povečanje dohodka bogatih in povečanje dohodka revnih za socialno politiko, ki ji je razločitev med bogatimi in revnimi ključna, ni primerljivo).

Pragovi torej opredelijo objektivne kriterije nasproti katerih imamo lahko v vrednotenju politik njihove učinke za somerne. Tako so ocenjeni učinki političnih ukrepov, dokler se nahajajo v okviru meja sistemskih pragov, potencialno seštevljivi, onkraj meja pa nikoli. Uvedba oziroma upoštevanje obstoječih sistemskih pragov v vrednotenje je ključna s stališča možnosti sinteznega vrednotenja v pogojih družbene kompleksnosti. Enega prvih makro evalvacijskih pristopov sta sredi devetdesetih zasnovala Sadler in Verheem (1996; gl. tudi evropsko smernico 2001/42/EC) za potrebe izvajanja strateških okoljskih presoj (oziroma celovitih presoj vplivov po slovenski uradni terminologiji), le da bolj v duhu kot v metodologiji, saj ne podata logike sumiranja podrobnih spoznanj vrednotenja v sklepne ugotovitve vrednotenja. Manjkajoči člen sta prispevala Ekins in Medhurst (2003, 2006) v predlogu metodologije za vrednotenje naložb sredstev iz strukturnih skladov EU na trajnostni regionalni razvoj. Sadler-Verheemov (in že prej Leopoldov) pristop najprej razširita z dveh na štiri smotre vrednotenja, ki poleg gospodarstva in okolja zajame še socialni in človekov vidik učinkovanja vladnih politik. Tak pristop »štirih kapitalov« izhaja iz Brundtlandinega poročila, ki je uvedel koncept trajnostnega razvoja (WCED, 1987), in se naslanja na predloge, ki sta jih v pripravah na prvo globalno konferenco o trajnostnem razvoju v Rio de Janeiru (UNCED, 1992) podala ločeno Munasinghe (1992) in Ekins (1992).

Manjkajoči člen skratka predstavlja LEM, ki sta si ga zamislila kot visoko agregirano različico Leopoldove matrike. Število stolpcev matrike je znižano na vsega štiri stolpce za štiri področja

trajnostnega razvoja kot glavnih smotrov vrednotenja; vsak smoter je pri vrednotenju obravnavan z manjšim številom kriterialnih kazalnikov – v konkretnem primeru le dveh (kot v Tabeli 1). V Tabeli 2, ki prikazuje LEM, so rezultati presoje učinkov zaradi poenostavitve že prikazani združeno. Zaradi enostavnosti je model štirih kapitalov zožen na model treh kapitalov, kar je povsem dovolj za razlago agregacijskega problema. Kasneje to poenostavitev odpravimo in prikažemo rešitev agregacijskega modela tudi za štiri delno zastavljen evalvacijski problem.

Število vrstic v LEM lahko ostane enako kot v Leopoldovi matriki, vendar sta jih Ekins in Medhurst vseeno tudi agregirala z ravni 47 ukrepov na raven šestih sektorskih politik kot šestih skupkov ukrepov z istim področjem primarnega učinkovanja (Tabela 2). LEM je že agregiran prikaz rezultatov vrednotenja, zato rezultate prikazuje v širšem razponu vrednosti ocen učinkov kot Tabela 1, od najvišje možne ocene negativnega učinka (trije minusi) do najvišje ocene pozitivnega učinka (trije plusi), s petimi vmesnimi stopnjami ocen učinka (če smo bili pri sumiranju vrednosti iz Tabele 1 v Tabelo 2 v dvomu, kako zaokrožiti seštevek je bila odločilna finančna teža ukrepov – v povprečju je prevladala ocena učinka finančno večjega projekta). Ker je bil prvi korak ocenjevanja vplivov izveden kvalitativno, je proizvedel vpogled v razporeditev »kvantov« dobrih in slabih učinkov, ki jih v drugem koraku, agregiranju Leopoldove matrike v LEM, uporabimo kot somerne in ocenjene učinke obdelamo kvantitativno z aditivnim sumiranjem.

Na koncu so pridobljene delno agregirane ocene učinkov še totalno sumirane po treh stolpcih LEM. Končne vsote podajo zbirno oceno vpliva RRPP na tri glavna področja trajnostnega razvoja regije.

Tabela 2: Vpliv RRPP na področja regionalne trajnosti – LEM

Smotri vrednotenja	Gospodarski vidik trajnosti (G)	Socialni vidik trajnosti (S)	Okoljski vidik trajnosti (O)
Sektorske politike			
Rast dodane vrednosti (vrstice 1-5)*	+++	-	+
Turizem (vrstice 6-13)	+	0	0
Zdravje (vrstice 14-20)	0	+	0
Razvoj podeželja (vrstice 21-32)	+++	+	++
Razvoj infrastrukture (vrstice 33-40)	+++	++	++
Varstvo narave in okolja (vrstice 41-47)	+	+	+
Skupni učinek RRPP (vrstice 1-47)	++	+	+

Vir: Radej, 2006. Opomba: * Vsota ocene učinkov v vrsticah od 1 do 5 v Tabeli 1, itd.

Tabela 2 predstavlja učinke sektorskih politik RRPP na tri glavne smotre vrednotenja. Razvoj infrastrukture bo po povzetih ocenah sodelujočih ocenjevalcev učinkov najbolj koristen za regionalno trajnost z dokaj uravnovešenimi močno pozitivnimi učinki na vse tri sestavine trajnosti, sledi ji politika razvoja podeželja. Najbolj problematična je ocena negativnega učinka spodbujanja rasti dodane vrednosti na socialni razvoj regije. Učinki ukrepov za spodbujanje turizma in zlasti zdravstvene politike so skoraj odsotni, kar je posledica narave teh ukrepov, ki so

večinoma usmerjeni šele v pripravo načrtov in regionalne institucionalne strukture. Toda skupni vpliv RRPP na tri področja vrednotenja so s stališča regionalne trajnosti. Regionalni program bo srednje močno izboljšal gospodarsko trajnost, socialno in okoljsko pa le šibko. Končni vpliv RRPP je torej nekoliko neuravnovešen, a razlike so razmeroma majhne. Tako ni razlogov, da bi z vrednotenjem zavrnili predlog RRPP, na makro ravni sklepnih ugotovitev bi odločevalcem predlagali le večji poudarek na socialne in okoljske vidike regionalne trajnosti.

Standardni postopek sinteze podrobnih ugotovitev vrednotenja bi se tukaj končal. S tem bi po našem mnenju vrednotenje ostalo vsaj nedorečeno in na pol poti. Takšno vrednotenje ugotovi le kako bi predvideni ukrepi vplivali na ozko izbrane kriterije vrednotenja, nič pa ne pove o medsebojni skladnosti ukrepov RRPP in njegovi interni koherenci s stališča horizontalnih vplivov na regionalno trajnost. Zato takšno vrednotenje ni uporabno za vrednotenje nasprotij razvoja, ki lahko, če ostanejo spregledana, izničijo vse uspehe. Glavna metodološka pripomba na način sinteze podrobnih ugotovitev vrednotenja z LEM je da LEM oblikuje sumarni pogled na trajnostne vplive RRPP z neposrednim sumiranjem podrobnih opažanj z mikro na makro raven in s tem v resnici še naprej podaja isto vzročno posledično miselnost vrednotenja, kot jo uporablja že Leopold. Zato makro pogled ni neodvisen od mikro pogleda. Kompleksni družbeni pojavi so večnivojski in bi zahtevali večnivojsko vrednotenje, kjer sta mikro in makro raven razloženi z neke vmesne ravni, ki je edina sposobna prevajati med njima, ki brez tega podajata neodvisne in nekompatibilne poglede na družbene procese.

3 Sredinsko presečni pristop

Če podrobne ugotovitve vrednotenja niso agregirane, kot v Leopoldovi matriki, evalvacija ostane mikroskopska. Proizvede množico delnih informacij, iz katere ni moč razbrati vodilnega sporočila, ki zanima najbolj odgovorne oziroma vodilne. Če pa so nasprotno, podrobna spoznanja presoj popolnoma agregirana, postane evalvacija makroskopska kot v LEM. V takem primeru sklepne ugotovitve vrednotenja ostanejo preveč splošne, da bi iz njih lahko razbrali ali so politični ukrepi med sabo dovolj skladni, da bodo njihovi končni vplivi na področja vrednotenja in širšo družbo uravnovešeni. Premalo ali preveč agregiranja pri vrednotenju kompleksnih politik povzroči, da so rezultati vrednotenja slabo uporabni za vodenje politik.

To opažanje potrjujejo uradne ocene, da danes velika večina opravljenih študij še ne uresničuje izvirnega namena vrednotenja prispevati k izboljšanju javnega upravljanja in k višji blaginji vsakogar in vseh. Neodvisno telo Evropske komisije, imenovano Odbor za presoje vplivov (*Impact Assessment Board*, 2008), ki pripravlja letna poročila o kakovosti evalvacijskih študij, je po oceni več kakor sto študij, ki jih je naročila Evropska komisija, ugotovilo, da je 60% študij podstandardnih in ne služijo svojemu osnovnemu namenu, nadaljnjih 20% pa jih svoj namen dosega le delno. Ena najpogostejših težave je, da evalvacijske študije ne podajo jasnih celovitih ugotovitev o politikah s stališča potreb njihovega strateškega vodenja, o zagotavljanju notranje

skladnosti (ukrepov) politik in širših učinkih politik na družbo kot celoto. Druga odmevna meta-
evalvacija, ki se je usmerila na oceno kakovosti vrednotenja za potrebe podnebne politike EU,
zajela je 260 študij, ugotavlja, da več kot 80% študij ni kritičnih, predvsem ne proučijo
ustreznosti strateških usmeritev, večina evalvacij je drobnjakarskih, zlasti je opazno
podcenjevanje kompleksnih problemov vrednotenja (Huitema in dr., 2011).

Rešitev agregacijskega problema mora ležati nekje vmes med Leopoldom, ki trpi sumativni
primanjkljaj in LEM, ki trpi za presežkom sumiranja. Zato je najbolje, da se vrnemo na začetek
k problemu, ki sta si ga Ekins in Medhurst pravilno zaznala in potem neposrečeno izpeljala
njegovo rešitev. Nista namreč upoštevala, da ocenjeni učinki sektorskih politik niso vertikalno
seštevljivi, ker niso neposredno primerljivi. Politike namreč nimajo enovitih nagibov, ne
prizadevajo si neposredno za obče dobro, ampak vedno zasledujejo sektorske cilje javnega dobra,
ki ostajajo strogo v okviru zadolžitev in pristojnosti posameznih vladnih resorjev. Različne
študije so doslej nedvomno potrdile, da neka politika na različna področja javne blaginje ne
učinkuje enako (Schnellenbach, 2005). Učinki politik so neposredni (primarni) in posredni
(sekundarni). Neposredni so kadar politika oziroma njen ukrep vpliva na tisto področje
učinkovanja, ki mu je ukrep prvenstveno namenjen. Sekundarni pa so vsi učinki na vsa ostala,
ne-ciljana področja politike, ki večinoma že spadajo v jurisdikcijo drugih vladnih resorjev
(Rotmans, 2006) z drugačnimi primarnimi usmeritvami delovanja in povsem drugačnimi kriteriji
vrednotenja učinkov. Torej različni ukrepi učinkujejo na različne kriterije vrednotenja
kakovostno drugače in zato ocenjeni učinki sektorskih politik v LEM ne bi smeli biti vertikalno
agregirani za ukrepe z različnimi primarnimi cilji.

Ne-nevtralnost ali »pristranskost« sektorskih učinkov je bila potrjena celo za politike, ki so prej
dolgo veljale za najbolj homogeno učinkujoče, kot sta denarna (Lucas, 1972) in davčna politika
(Leith, Thadden, 2006). Na primer vpliv monetarnih ukrepov na obrestne mere je povsem
drugače sprejet pri upnikih kot pri dolžnikih in pomembnejši za finančne kot za druge tržne
izvozne dejavnosti. Načeloma bi dejanske vplive sektorskih politik na širšo družbo morali vedno
obravnavati v razmerju do splošnega interesa, ki mu te politike načeloma služijo (Donzelot, in
Burchell in dr., 1991), se pravi nujno razlikujoč primarne od sekundarnih vplivov politik na širšo
družbo. Vendar pa so sekundarni učinki politik v vrednotenju rutinsko spregledani, ker se
smatrajo za preveč kompleksne in jim je domnevno nemogoče slediti po poti, ki jo prepotujejo
od začetnega vzroka do končne posledice.

Sektorska specializacija in potemtakem necelovitost sektorskih politik pomeni ne samo, da
moramo pri sumiranju ohraniti razlike med nesomernimi učinki (Ostmann, 2006), ki so po svoji
naravi primarne, ampak da je treba pri vrednotenju sekundarne učinke vzeti v poštev kot enako
pomembne primarnim. Zahteva ohranjanja nesomernih razlik Leopoldove matrike dopušča
podrobna spoznanja v vrednotenju družbenih pojavov samo delno agregirati. Delno agregiranje
pomeni, da je pri agregiranju treba upoštevati različne skupne imenovalce, povezane z različnimi
vrednotnimi okviri presoje, ki jih nalagajo trije osnovni smotri vrednotenja. Kot je utemeljeno

zgoraj, učinki gospodarskih in socialnih ukrepov na okoljske kriterije vrednotenja niso somerni in morajo biti zato agregirani ločeno (učinki gospodarskih ukrepov na okolje ločeno od učinkov socialnih ukrepov na okolje).

Možnost delnega agregiranja razkrije, da je treba pri vrednotenju kompleksnih pojavov primere stroge nesomernosti razločiti od primerov šibke nesomernosti. Martinez-Alier in dr. (1998) so prišli do sklepa, da v primerih, ko imamo v javnih dilemah opraviti z nerešljivimi nasprotji vrednot, lahko kolektivni diskurz gradimo le na šibko nesomernih razmerjih. Nekateri avtorji so nastopili celo proti tezi o osrednjem pomenu koncepta družbene nesomernosti za razlago družbenih zadev (Morgan, 2007; Nola, Sankey, 2000). Popolna nesomernost pogledov na družbena nasprotja bi pomenila, da različne resnice o nekem družbenem pojavu izhajajo iz povsem neprimerljivih okvirov obravnave, zato so popolnoma nezdružljive. To bi onemogočilo kakršnokoli komunikacijo med nosilci kategorialnih opozicij in tudi vzpostavitev kohezivne skupnosti. A že iz izkušenj vemo, da družbe vendarle obstajajo kot razmeroma koherentni sistemi, torej so njihove kategorialne opozicije v praktičnem življenju vseeno nekako premostljive, kar postavi pod vprašaj možnost, da bi bile res dosledno nesomerne. Nesomernost v družbene odnose ne uvaja nezmožnosti preseganja globokih nasprotij v pogledu na skupne zadeve, saj niso vsa družbena razmerja popolno nesomerna. Nesomernost se ne nanaša na elementarne zadeve, ampak zadeva samo načelne oz. kategorialne opredelitve (Turner, Boyns, 2006), ki so za neko družbo kot celoto konstitutivnega pomena, za neko drugo pa so morda nepomembne ali določene povsem drugače. Nesomerne razlike stališč se torej izražajo le v abstraktnih in načelnih zadevah, ki ne zadevajo vsakodnevnega konkretnega življenja, ampak zarisujejo le načela, na katerih neka skupnost obstaja.

Tako moramo razločiti načelno ali 'strogo nesomernost' stališč, ki je mišljena nepremostljivo in preprečuje obstoj kakršnekoli višje resnice, ter praktično ali 'šibko nesomernost' stališč, ki opisuje pogojno premostljivost načeloma nepremostljivih stališč (Collier, 1984) v praktičnih situacijah. Pogojnost je mišljena tako: če so pri obravnavi družbenih zadev notranje kategorialne opredelitve dosledno varovane in spoštovane, potem je v praksi kljub načelnim razlikam mogoče v konkretnih situacijah in v določenem omejenem obsegu vzpostavljati komplementarne interakcije. Šibka nesomernost preprosto pomeni, da načelne razmejitve, temelječe na vrednotnih ali paradigmatičnih razlikah niso sovražne, dokler so dosledno uveljavljene kot medsebojno avtonomne in samosvoje. To ne pomeni, da so nekompatibilne.

Pomen razlikovanja med primeri stroge in šibke somernosti ter stroge in šibke nesomernosti je ključnega pomena pri raziskovanju družbene kompleksnosti. Nek učinek vladnega ukrepa je šibko someren kadar je someren oziroma seštevljiv samo pogojno, kot v primeru, ko je treba uporabiti pravilo delne agregacije. Popolna in brezpogojna seštevljivost podrobnih sestavin v celoto je samo teoretična možnost oziroma je njena veljavnost omejena na zelo ozke segmente družbene stvarnosti. Večina družbenih pojavov je le delno seštevljivih – spomnimo se pomena sistemskih pragov. Šibko nesomerni pa so na drugi strani učinki tistih ukrepov, ki so šibko

somerni v dveh različnih domenah vrednotenja. Če z nekim kazalnikom, vzemimo obsegom emisij CO₂ v kilogramih na tisoč evrov bruto domačega proizvoda, lahko nepristransko ocenjujemo gospodarske in okoljske učinke ukrepov, potem so ocene po tem kriteriju vrednotenja šibko nesomerne – lahko jih upoštevamo tako pri gospodarskem kot pri okoljskem vrednotenju. Grafično izraženo bi to pomenilo, da šibko nesomerni kazalniki pokrivajo presečno območje vrednotenja obojestranskih sekundarnih učinkov med gospodarskimi in okoljskimi ukrepi. Ker gre za ključen koncept bomo razliko med konceptom stroge in šibke nesomernosti ponazorili še z enim primerom. Jabolka in hruške ne smemo mešati, pravi pregovor, ker sta to samosvoji kategoriji, dve nesomerni kakovosti. A kljub temu, da iz peške jabolka ne bo nikoli zrasla hruška, sta sadeža teh dveh plodov lahko povsem združljiva v soku, ki je iz njiju iztisnjen; sok sadeža je torej šibko nesomeren. Kljub svoji kategorialni, primarni različnosti so jabolka in hruška kompatibilna vsaj sekundarno.

Sekundarni vidik, v konkretnem primeru sekundarni učinki politik, so torej evalvacijsko gledano hibridni, saj jih lahko ovrednotimo po dveh načelno nekompatibilnih evalvacijskih smotrih. To je pomembno, ker odpira delikatno možnost premoščanja kategorialnih razlik oziroma prevajanja med njimi. *Šibka somernost in šibka nesomernost sta temeljna pojma* razmišljanja o načinih agregacije in mikro-makro sinteze v razmerah družbene kompleksnosti – kot zgoraj kaže tudi primer večnivojskega in večkriterialnega vrednotenja učinkov politik na trajnostni razvoj.

Za pravilno sintezo podrobnih ocen učinkov Leopoldove matrike ne zadošča razločevanje med somernostjo in nesomernostjo, mišljenima strogo, ampak je treba zlasti ločiti koncept šibke somernosti od šibke nesomernosti. Po kriteriju šibke somernosti je mogoče vrstice v Tabeli 1 smiselno urediti tako, kot so že urejeni stolpci matrike, se pravi po treh glavnih smotrih javnih politik, na gospodarske, socialne in okoljske ukrepe. Šele tako jih lahko delno agregiramo. *Pravilo delnega agregiranja*, ki ga s tem uvajamo pravi, da lahko agregiramo le učinke, ki izvirajo iz ukrepov, ki spadajo k istemu smotru politik in učinkujejo le na kriterije enega, katerikoli že, vendar istega smotra vrednotenja.

S takšno preureditvijo vrstic po vzoru ureditve stolpcev, to je namreč ravno tisto najbolj pomembno, kar sta Ekins in Medhurst spregledala, Leopoldovo matriko lahko prevedemo v kvadratno mrežo devetih podmatrik. Agregiranje znotraj tako zarisanih podmatrik je dovoljeno in omogoči razsežno Leopoldovo matriko prevesti v agregirano kvadratno (3×3) matriko treh političnih smotrov in treh smotrov vrednotenja. Oblikovanju LEM se torej lahko povsem izognemo in jo zaobidemo. Skrčena kvadratna matrika je že dolgo poznana kot input-output matrika Leontjeva (njen »centralni kvadrant«).

Leontjev je izvorno svojo matriko razvil za proučevanje medsektorskih tokov, ker je primerna za ekspliciten prikaz napetosti in ujemanj med sektorji, neposrednimi in posrednimi. Na primer, če imamo matriko s samo tremi sektorji, industrijo, kmetijstvom in storitvami, potem vrstice in stolpci matrike pokažejo kako so trije sektorji medsebojno povezani. Kmetijstvo neposredno

potrebuje stroje in kemijske pripravke, ki jih proizvaja industrija in tudi poslovno podporo, na primer finančno, ki jo proizvaja sektor storitev. Tako dodatno povpraševanje kmetijstva po industrijskih dobrinah povratno spodbudi povpraševanje industrije po kmetijskih pridelkih, ki so surovina za industrijski sektor, itn v »začaranem krogu« kompleksnosti, kjer je vse z vsem povezano in kjer začetna sprememba, ki jo v sistemu narekujejo neki primarni razlogi, povzroči razprostranjene sekundarne učinke (»posredno« se torej pri Leontjevu izvirno nanaša na inducirane učinke povratnih povezav, pri nas pa na učinke, ki niso primarni; Leontjev svojo matriko uporabi v okviru sistemske teorije, mi pa v okviru teorije kompleksnosti!).

Kvadratna Leontjeva matrika se hierarhično gledano nahaja nad mikro ravno prikaza (Leopoldova matrika), saj je iz nje izvedena. Obenem se kot dosežek delne agregacije na podlagi šibke ne/somernosti input-output matrika nujno nahaja pod makro ravno (je manj agregirana kot LEM – v našem primeru). Leontjeva matrika je torej locirana na vmesni ravni med mikro in makro ravno, ki je sredinska ali mezo raven. Zato tak postopek agregiranja podrobnih ugotovitev vrednotenja imenujemo sredinski ali mezo-matričen. Koncept mezo-matrike je ključno pomemben, saj so kompleksni sistemi praviloma zgrajeni na sredinski perspektivi sistemskih razmerij (Dopfer in dr., 2004).

Sredinski pristop k evalvacijski sintezi pri vrednotenju kompleksnih družbenih zadev, je celosten, ker nediskriminatorno obravnava horizontalne (gospodarski, okoljski, socialni) in vertikalne (mikro, mezo, makro) vidike vrednotene politike. V horizontalni smeri je sredinska doktrina vrednotenja zaobjeta v *presečnem pogledu*. Gledano vertikalno pa to, da je nek pristop sredinski pomeni, da je obenem zasidran v mikroskopski in v makroskopski miselnosti, kar pomeni, da je vidike hibriden, ker je *bimodalen*. Sredinski pogled torej nikakor ni mišljen kot zmerna sredina, niti kot popustljivi kompromis med nasprotji, ampak kot perspektiva, katere prvo poslanstvo je ohranjanje »dvojnega horizonta« (Dopfer in dr., 2004) vrednotenja, ki nediskriminatorno obravnava »istost in različnost« (Allmendinger, 2002). Sredinska logika je hibridna logika, ki je hkrati strukturirana, ker se nanaša na celoten sistem, in obenem procesna, ker pokriva vidik posamičnega (Dopfer, 2006). Sredinska logika torej zarisuje svojstveno območje racionalnosti, posebno »doktrino sredine« o kateri je pisal že Malthus (1814, v Cremaschi, Dascal, 1996) in že prej Aristotel (»doktrina pravične sredine«, v Cremaschi, Dascal, 1996). Prigogine (fr. *La Fin des certitudes*, 1996; Nobelov nagrajenec za kemijo leta 1977) piše, da moramo za kompleksne sisteme, ki so daleč od ravnovesja in so prestopili sistemske pragove stabilnosti, podati sredinski opis (fr. »une description médiane«, 1996), kjer zakoni ne veljajo več enovito; v neizključevalni sredini so silnice dinamičnega determinizma svoje mesto odstopile dialektiki silnic med naključjem in nujnostjo, kjer so spoznanja, ki jih dobimo o svetu ravno toliko odvisna od zakonov normalnosti kot od zakonov kaosa. Takšna »sredina je neizključevalna« (Braudel, 1969 v Wallerstein, 2004), ker je onkraj polarnih nasprotij, saj silnice klasičnih dihotomij ali-ali v bimodalni strukturi mezo logike niso več možne (Knauff, 2006). Sredinski pogled na kompleksen pojav je pri antropologu Geertzu »pluralno relativen« (2000) kar pomeni, da zaobjema več

paralelnih pogledov na eno in isto družbeno realnost, faktičnost, ki izhaja iz substantivno različnih pojasnjevalnih okvirih. Nepremostljive opozicije postanejo z odpiranjem sistema proti svoji sredini (Prigogine, Stenger, 1984) razvidne sredinsko, tako da jih lahko razumemo v koeksistenci brez kontradikcij (Flores-Camacho in dr., 2007). Zato je pri Easterlingu in Koku (2002) sredinski pogled »*a priori* najbolj prikladen« kot izhodišče za vrednotenje družbene kompleksnosti.

Sredinski pristop radikalno spremeni tudi samo mentaliteto vrednotenja oziroma samo evalvacijsko teorijo in programsko logiko. V ospredju ni več ocenjevanje kazalnikov uspešnosti (učinkovitosti, upravičenosti...) doseganja zastavljenih sektorskih ciljev ampak je poudarek na vrednotenju narave razmerij, sinergij in kontradikcij med vidiki vrednotenja učinkov politik in njihov vpliv na širšo družbo. Leontjeva preureditev zbranega gradiva v analitični fazi vrednotenja, povzema ga Tabela 3, je pri vrednotenju učinkov politik pomemben ravno zato, ker poda relacijski prikaz razmerij med smotri vrednotenja in pokaže, v kakšne odnose, sinergične ali nasprotujoče, so postavljeni z vrednoteno politiko. Presek med smotri vrednotenja je označen s presečnim znakom » \cap «, prevzetim iz teorije množic. Na primer vpliv gospodarske politike na socialne kriterije vrednotenja je prikazan kot $G \cap S$ (G v preseku s S), obratno pa je vpliv socialne politike na gospodarske kriterije vrednotenja prikazan kot $S \cap G$. Tabela 3 delno agregiranih poznavalskih ocen ukrepov RRPP na izdvojene kriterije vrednotenja trajnostnih učinkov je prikazana v Tabeli 3.

Tabela 3: Leontjeva matrika učinkov RRPP

Smotri vrednotenja RRPP (output)	G	S	O
Ukrepi RRPP (input)			
G	$G \cap G = (+++)$	$G \cap S = (-)$	$G \cap O = (+)$
S	$S \cap G = (+++)$	$S \cap S = (++)$	$S \cap O = (++)$
O	$O \cap G = (+)$	$O \cap S = (+)$	$O \cap O = (+)$

Vir: Radej, 2006.

Prikaz učinkov RRPP v Tabeli 3 je drugačen kot v tabelah 1 in 2. Zanimiv ni niti za nosilce posameznih ukrepov, niti za nosilce posameznih politik, ki se zanimajo le za lastne dosežke, kot tudi ne za vse tiste, ki se zanimajo le za posamične vidike učinkovanja RRPP, kot na primer za njegov vpliv na rast BDP ali zaposlenost. Mezoskopski pogled je zanimiv le za najbolj odgovorne za uresničevanje politik, ki se zanimajo za notranjo, horizontalno skladnost politik in njihov vpliv na širšo družbo, za tiste torej, ki se zaradi narave svojega položaja enako zanimajo za neposredne kot za posredne oziroma za primarne kot za sekundarne učinke sektorskih ali regionalnih politik.

Sinteznega sporočila Leontjeve matrike učinkov RRPP na trajnostni razvoj Pomurja še ni mogoče neposredno odčitati ampak je potrebna še preureditev relacijsko urejenih informacij (Tabela 3) v korelacijsko obliko (Tabela 4). Korelacijsko analizo se uporabi za študij povezav med spremenljivkami vzročnih modelov. Kvalitativni preskok v sporočilnosti korelativne

matrike (Tabela 4) v primerjavi z Leopoldovo in LEM je v spremembi narave odnosa iz enosmerne vzročno-posledične relacije v prvih dveh, ki je linearen (vpliv enega smotra vrednotenja na drugega), v dvosmeren odnos recipročnosti med dvema smotroma vrednotenja, ki vplivata drug na drugega in je nelinearen. V konkretnem primeru iz relacijskih parov v Leontjevi matriki, simetričnih glede na njeno negativno diagonalno, sestavimo dvojno relacijsko, se pravi korelacijsko ureditev rezultatov presoj – povežemo na primer razmerje $G \cap O$ in $O \cap G$ in s tem dobimo oceno narave razmerja med gospodarskim in okoljskim vidikom trajnosti oziroma oceno njune medsebojne skladnosti ali konfrontacij v RRPP. Tako pridobljeni pogled na rezultate vrednotenja učinkov RRPP je *sredinsko presečen*: sredinsko zato, ker je zasnovan na mezo ravni, presečen pa zato, ker je rezultat korelacije med kategorijami vrednotenja.

Kvadratna matrika v Tabeli 3 prikazuje dve pomembno različni vrsti relacij: (i) primarne vplive RRPP ($G \cap G$, $S \cap S$, $O \cap O$), umeščene na negativni diagonalni; (ii) stranske ali sekundarne vplive RRPP, ki so umeščeni pod ali nad diagonalno matrike ($G \cap S$, $G \cap O$...). Diagonalna polja prikazujejo kako uspešne so tri glavne skupine politik RRPP, gospodarska, socialna in okoljska, pri doseganju svojih primarnih ciljev. Ti trije elementi matrike so medsebojno strogo nesomerni in jih ni več mogoče agregirati še na višjo raven ampak jih je treba razložiti v tem doseženem prikazu. Razlaga je lahko samo deskriptivna in se tako iz nje ne more poroditi nobeno kvalitativno novo spoznanje. Vidimo torej da bodo gospodarski ukrepi RRPP zelo uspešno uresničevali gospodarske cilje trajnostnega razvoja regije (trije plusi). Socialni ukrepi RRPP bodo le zmerno uspešni pri doseganju primarnih ciljev socialne trajnosti (dva plusa). Najbolj skromno bo svoje primarne cilje z RRPP dosegla okoljska politika (samo en plus). Iz tega ugotovimo, da so vplivi RRPP na tri vidike regionalne trajnosti bolj neravnovesni, kot jih prikazuje LEM, in da so v Leontjevi perspektivi gospodarski in socialni vplivi RRP ocenjeni bolje kot v LEM.

Za razlago nediagonalnih polj, ki prikazujejo posredne oziroma sekundarne vplive RRPP in so potemtakem šibko nesomerne relacije, je treba Leontjevo matriko nadgraditi v korelacijsko matriko (Tabela 4). Z njo dobimo vpogled v tri trajnostne korelate: socialno-gospodarskega ($G \cap S$ v relaciji z $S \cap G$, poslej GS), okoljsko-socialnega ($O \cap S$ glede na $S \cap O$; OS) in gospodarsko-okoljskega ($G \cap O$ glede na $O \cap G$; GO).

Medsebojna oziroma obojestranska povezava med G in S je močna, vendar obenem zelo neravnovesna v škodo S zaradi socialno neobčutljivih gospodarskih ukrepov. Srednje močna povezanost med O in S je bolj v prid O kot S. V povezavi s prejšnjo ugotovitvijo, da okoljski ukrepi le šibko dosegajo primarne cilje okoljske trajnosti zdaj vidimo, da za to očitno potrebujejo uveljaviti še določeno neobčutljivost za socialne cilje regionalne trajnosti. Gospodarski in okoljski ukrepi RRPP torej izražajo določeno protisocialno naravnost, kar je zelo problematično glede na izhodiščno ugotovljeno najslabše stanje ravno socialnih kazalnikov blaginje v Pomurju (več glej v Radej in dr., 2011c). Poleg tega se gospodarski ukrepi slabo, do zelo slabo povezujejo z okoljskimi in socialnimi vidiki regionalne blaginje, okoljski ukrepi so

samo nekoliko manj slabo regionalno vpeti. Do teh presečno prebranih sporočil vrednotenja lahko pridemo šele s korelacijsko matriko in so povsem odsotna iz prikaza, ki sta ga zagovarjala bodisi Leopold ali Ekins in Medhurst.

Tabela 4: Korelacijska matrika sinergij med smotri vrednotenja RRPP

Učinki Ukrepi	G	S	O
G	Gospodarska trajnost (G∩G) = (+++) → Robustno pozitiven učinek	Socio-gospodarska trajnost (S∩G, G∩S) = (+++, -) → Robustna povezava med G in S toda zelo neuravnovešeno v škodo S	Okoljsko-gospodarska trajnost (O∩G, G∩O) = (+, +) → Nizka povezanost, uravnovešeno
S	-	Socijalna trajnost (S∩S) = (++) → Srednje močna pozitivna povezava	Socialno-okoljska trajnost (S∩O, O∩S) = (++, +) → Srednje močna povezava, neravnovesje v škodo S
O	-	-	Okoljska trajnost (O∩O) = (+) → Šibka pozitivna povezava

Vir/podatkov: Tabela 3. *Opomba:* GS: zelo močna povezava (+++) in šibka povezava (-) dasta skupaj močno povezavo; OG: dve šibki povezavi dasta skupaj šibko povezavo; SO: srednje močna in šibka povezava dasta skupaj srednje močno povezavo.

Različna sporočila Tabel 1, 2 in 4 seveda niso posledica drugačnih podrobnih ocen sodelujočih poznavalcev, ki ocenjujejo posamične učinke RRPP. Mikroskopska podlaga vrednotenja je v vseh treh primerih ista. Spremembe se porodijo izključno zaradi različnega načina povzemanja rezultatov vrednotenja povezanim z uporabo različnih postopkov agregiranja.

Naraščajoča neuspešnost javnih politik doseči splošne cilje blaginje tako ni nujno posledica nekega načrtna pristranskosti (ob vsej dobronamernosti se sicer nikakor ni mogoče znebiti občutka, da je prisoten tudi ta razlog). Kot pokaže zgornji poskus so strateške napake lahko posledica neprimernih nasvetov, ki jih nosilci politik prejmejo od evalvatorjev v njihovih ugotovitvah vrednotenja, če vrednotenje ni bilo prilagojeno naravi problema, kot ga narekuje metodologija kompleksnega proučevanja družbenih pojavov. Jasno pa je eno, da različni postopki povzemanja podrobnih rezultatov vrednotenja in zlasti različni načini njihovega agregiranja privedejo do različnih ugotovitev. Nepravilne predpostavke sumiranja podrobnih ugotovitev glede na naravo objekta vrednotenja torej nujno vodijo v napačna priporočila odločevalcem glede možnosti, da ukrepe politik izboljšajo. S tem je izhodiščna premisa, da je treba kompleksne probleme javnega upravljanja vrednotiti s kompleksnimi pristopi, potrjena. Sklenemo lahko, da je sinteza ne samo vitalen del evalvacijske metodologije (gl. Lipsey, 2009) ampak je tudi pogoj nepristranskega vrednotenja. Teorija sinteze je v proučenem primeru služila kot začetna točka razvijanja novega evalvacijskega pristopa, ki si prizadeva prispevati k razrešitvi paradigmske krize vrednotenja.

3.1 Poglobitev sredinsko presečne racionalnosti

Kot uvodoma omenjeno je Ekins svojo evalvacijsko metodologijo razvil na modelu štirih kapitalov, ki pa smo ga za uvodno razlago agregacijskega problema poenostavili v model treh kapitalov. Zdaj, ko je prvi del uvodoma zastavljene naloge, osvetliti razliko med standardnim in presečno sredinskim pristopom evalvacijske sinteze izpolnjen, lahko poenostavitev odpravimo. Z razširitvijo pokažemo, kako se presečna logika z dodajanjem evalvacijskih smotrov (širjenjem horizonta) pogloblja. Za razumevanje agregacijskega problema to niti ne bi bilo nujno, saj se osnovne ugotovitve ne morejo več spremeniti, je pa kljub temu smiselno za poglobitev *sredinsko presečne aritmetike seštevanja*.

Sredinska ali mezoskopična miselnost je bila najprej predstavljena v svojem najožjem smislu, v katerem ima mezo raven kot bimodalna samosvojo »prevajalsko« vlogo pri razlagi večnivojskih pojavov med mikro in mezo ravno. Vendar pa ne gre za to, smo nato ugotovili, da kompleksne pojave lahko proučujemo enako relevantno z mikro, mezo ali makro ravni. Ko raziskujemo večnivojske pojave je mezo raven po O'Neillovi hierarhični teoriji (1989 v Easterling, Kok, 2002), v Geels-Kempovi teoriji ravni (v Geels, 2002) in že prej pri Easterlingu in Koku a priori najbolj prikladna za raziskovanje kompleksnih pojavov, ker uveljavi sredinsko presečno miselnost, ki edina lahko zaobjame nesomerne razlike v horizontalni in v vertikalni razsežnosti družbene kompleksnosti. Evolucija družbenega pojava je sicer določena z vzvodi sprememb na mikro in makro ravni, same evolutivne procese pa je treba opazovati na tistem odseku njihove večnivojske strukture, kjer se vrši prehod med njima (Easterling in Kok, 2002). Mezo pogled je tako »ničelno izhodišče« in platforma proučevanja kompleksnosti.

Podlago za tretjo različico mezo logike, ki je doslej najbolj radikalna, dajejo Dopfer, Potts in Foster (2004), ki pravijo, da je mezo sfera območje, v katerem se odvija družbeno življenje in je potemtakem za družbene študije edina, ki je sposobna celostnega pojasnjevanja družbene kompleksnosti. Kompleksnih družbeni pojavi so v svojem dinamičnem jedru mezoskopski sistemi, zato je sredinska logika edina, ki jih lahko nepopačeno razlaga. Dopfer in dr. (2004) mezo ravni ne razumejo enovito ampak razločijo tri njene podravni, ki jih poimenujejo *mezo 1*, *mezo 2* in *mezo 3*. To so tri stopnje mezo prehoda kompleksnega sistema med njegovima dvema zaporednima makroskopskima stanjema. Mezo 1 zajema procese, ki jih sproži šibka somernost (in omogočijo formiranje Leontjeve matrike). Mezo 3 se pri nas nanaša na območja sekundarnih presečnih interakcij (korelativna matrika) in je analogen procesom, ki jih sproži šibka nesomernost. Osrednji del mezo območja je mezo 2, ki je v zgornjem primeru predstavljen z relacijsko urejenimi smotri vrednotenja v Leontjevi matriki.

Tukaj torej nimamo več opravka z mikro-mezo-makro načrtom večnivojskega raziskovanja ampak se je ta preobrazil v mezo-mezo-mezo načrt. To, da so kompleksni družbeni pojavi v bistvu mezoskopski pojavi (Dopfer, 2008) od teoretikov in metodologov s področja družbenega

raziskovanja zahteva sredinske pristope k njihovem proučevanju. To velja ne glede na njihovo velikost in formalni status v družbeni hierarhiji. Vzemimo administrativno hierarhijo upravnih ravni. Ko izvajajo svoje javne funkcije upravne ravni niso v odnosu podrejenih in nadrejenih enot ampak v odnosu mezo enot: za obravnavo občinskih javnih zadev je občinska raven mezoskopska (obstaja raven, ki je od nje nižja in raven, ki je od nje višja). Za regionalno obravnavo regionalnih zadev je regionalna raven mezoskopska, itn. Tako bi hierarhične ravni vzdolž upravne vertikale mogle sodelovati kot mezoskopske enote in uporabljajoč sredinsko miselnost.

Dopfer-Potts-Fosterjev večplastni koncept mezo ravni je mogoče razviti še naprej v smeri, ki so jo zastavili oni. Še globljega nivojskega strukturiranja mezo ravni sami niso mogli izpeljati, ker v svoji teoriji razpravljajo le o hierarhičnem vidiku kompleksnosti. Njihova kompleksnost je mišljena samo vertikalno, ne pa tudi horizontalno, torej v dimenziji, ki jo v Leontjevi matriki podajajo diferencirani evalvacijski smotri. Po našem razumevanju ima kompleksen sistem dve osi in obravnavati je treba obe hkrati, ker spremembe v enem, vplivajo na spremembe v drugem. Tako na primer kot v fotoaparatu z objektivom ni mogoče spremeniti nastavitve globine kadra, ne da bi se z njim sinhrono, vendar v obratni smeri spremenila tudi razvidnost podrobnosti (Bar-Yam, 2004).

Možnost nadaljnje poglobitve trojne mezo strukture bo ilustrirana ravno na primeru izpeljave posledic razširitve Leontjeve evalvacijske matrike s treh na štiri evalvacijske smotre. V Tabeli 5 so podrobni rezultati vrednotenja iz Leopoldove matrike, ki je bila seveda obdelana s štirimi smotri vrednotenja, ne le s tremi, kot je prikazana v Tabeli 1. Po istem pravilu kot zgoraj iz nje pridobimo štiridelno Leontjevo matriko (Tabela 5a), iz nje pa analogno kot zgoraj izpeljemo štiridelno korelacijsko matriko presekov med smotri vrednotenja (Tabela 5b). Postopek sinteze je podaljšan za cel krog, ker uvedba četrtega smotra uvede šest bilateralnih presekov (GS, GO, HG, SO, HS, HO, v analognem pomenu kot postavke v Tabeli 4), štiri trojne preseke (HSG, HOG, SOG, HSO, enačba (2) spodaj) in en četvorni presek vseh sodelujočih evalvacijskih smotrov. Z dodatnim horizontalnim smotrom se torej območje mezo 3 strukturira v tri presečne podravni, imenovane mezo 3a (bilateralni preseki), mezo 3b (trilateralni preseki) in mezo 3c (četvorni presek).

Tabela 5a: Štiridelna Leontjeva matrika učinkov RRPP

Učinki Politike	G	H	S	O
G	$G \cap G = (+++)$	$G \cap H = (+)$	$G \cap S = (-)$	$G \cap O = (+)$
H	$H \cap G = (0)$	$H \cap H = (+)$	$H \cap S = (+)$	$H \cap O = (0)$
S	$S \cap G = (+++)$	$S \cap H = (+)$	$S \cap S = (++)$	$S \cap O = (++)$
O	$O \cap G = (+)$	$O \cap H = (+)$	$O \cap S = (+)$	$O \cap O = (+)$

Tabela 5b: Štiridelna korelacijska matrika učinkov RRPP

Učinki Politike	G	H	S	O
G	GG = (+++) (Močan pozitiven učinek)	HG = (0, +) (Zelo šibka korelacija, učinki neuravnovešeni v prid II)	SG = (+++, -) (S in G sta negativno korelirana, neuravnovešena v prid G)	OG = (+, +) (Šibka korelacija, uravnovešen učinek programa)
H	-	HH = (+) (Šibak pozitiven učinek)	HS = (+, +) (Šibko korelirana, uravnovešen učinek)	HO = (0, +) (Zelo šibka korelacija, uravnovešen učinek)
S	-	-	SS = (++) (Pozitiven učinek)	SO = (++, +) (Srednje korelirana, neuravnovešen učinek v prid N)
O	-	-	-	OO = (+) (Šibak pozitiven učinek)

Vir: Radej, 2006

Sinteze se tokrat lotimo vzvratno in začnemo tam, kjer želimo sintezo sicer zaključiti, torej v preseku vseh štiri evalvacijskih smotrov, kar zapišemo:

$$\text{HOGS} = \text{H} \cap \text{O} \cap \text{G} \cap \text{S}.$$

HOGS lahko formalno sicer ekvivalentno vendar vsebinsko bolj dosledno zapišemo kot rezultat preseka štirih trojnih presekov:

$$\text{HOGS} = \text{HSG} \cap \text{HSO} \cap \text{HOG} \cap \text{SOG}. \quad (1)$$

Takšna predelava je smiselna, ker s tem zgornjo štiridelno korelacijsko matriko razstavimo na štiri podmatrike tretjega reda (mezo 3b), ki jih znamo rešiti razgrajene na binarne preseke analogno kot v Tabeli 4):

$$\text{HSO} = \text{H} \cap \text{S} \cap \text{O} = (\text{H} \cap \text{S}) \cap (\text{H} \cap \text{O}) \cap (\text{S} \cap \text{O}),$$

saj je, če odpravimo oklepaje in okrajšamo $\text{H} \cap \text{H} = \text{H}$, itn. In analogno za ostale trilateralne preseke podmatrik HSG, HOG, SOG. To lahko zapišemo poenostavljeno, če v (1) nadomestimo $\text{H} \cap \text{S} = \text{HS}$ itn:

$$\text{HSO} = \text{HS} \cap \text{HO} \cap \text{SO}. \quad (2)$$

Tako lahko trojne, četverne in preseke višjih redov v korelacijski matriki vedno razstavimo na bilateralne preseke, ki so prikladni za enostavno korelacijsko analizo po vzoru Tabele 4. V našem primeru enačbo četvernega preseka (1) s pomočjo (2) prevedemo v razmerje med bilateralnimi preseki:

$$\text{HSOG} = (\text{HS} \cap \text{HO} \cap \text{SO}) \cap (\text{HS} \cap \text{HG} \cap \text{SG}) \cap (\text{HO} \cap \text{HG} \cap \text{OG}) \cap (\text{SO} \cap \text{SG} \cap \text{OG}). \quad (3)$$

Če spet poenostavimo, da je $\text{HS} \cap \text{HS} = \text{HS}$, itn, lahko enačbo (3) zapišemo krajše:

$$\text{HOGS} = (\text{HS} \cap \text{OG}) \cap (\text{HG} \cap \text{SO}) \cap (\text{SG} \cap \text{HO}).$$

Upošteva je zgornje torej vidimo, da oceno četvernega preseka v območju mezo 3c podajo trije »faktorji« oz. trije presečni pogledi v območju mezo 3b, ki so sestavljeni iz dvojnih presekov območja mezo 3a:

$$(HS \cap OG) \rightarrow \text{Presek A.}$$

$$(HG \cap SO) \rightarrow \text{Presek B.}$$

$$(SG \cap HO) \rightarrow \text{Presek C.}$$

Trije presečni faktorji na mezo 3b prikažejo vpliv RRPP na trajnostni razvoj regije v treh integralnih prerezih trajnostnega razvoja. Sintezni rezultat ne bo samo eden ampak bodo trije, ker obstajajo tri presečne perspektive – imenovane materialna (presek A), progresivna (presek B) in produktivna (presek C).

Začnimo s presekom A, ki opisuje naravo interakcije nematerialnih (H in S; človeških in socialnih) z materialnimi (O in G; okolje in gospodarstvo) vsebinami regionalnega razvoja. Iz korelacijske matrike preberemo:

$$HS = (+, +) \rightarrow \text{Šibka korelacija (en plus od treh možnih),}$$

$$OG = (+, +) \rightarrow \text{Šibka korelacija.}$$

Torej:

$$(HS \cap OG) = \text{Šibka korelacija} \cap \text{Šibka korelacija} \rightarrow \text{Šibka korelacija.}$$

Z RRPP so nematerialni in materialni dejavniki regionalne blaginje približno enako ugodno vplivani in enako šibko povezani. Nizka korelacija oz. majhna območja presečnih površin med nematerialnimi in materialnimi dejavniki regionalne trajnosti kažejo na slabo povezanost ukrepov programa in izražajo njegove težnje k ločenem doseganju sektorsko primarnih ciljev. Programu manjka multifunkcionalno povezovalnih vsebin, ki so šibko nesomerne, ki edine premoščajo inherentne notranje opozicije. Regionalna politika s takim programom promovira vrednote stroge namesto šibke nesomernosti in tako z RRPP sama aktivno prispeva k nepovezanosti dejavnikov regionalnega razvoja.

Drugi od treh presečnih faktorjev sintezne evalvacije trajnostnega vpliva regionalnega programa je presek B. Opisuje naravo interakcij progresivnih vsebin (H, G; človeški in gospodarski smotri blaginje) z ohranjevalnimi vsebinami regionalnega programa (S, O; socialni in okoljski smotri). Kot je razvidno v zgornji korelacijski matriki (Tabela 5b):

$$HG = (0, +) \rightarrow \text{Zelo šibka povprečna korelacija (ničla je privzeta kot nevtralni člen razmerja).}$$

$$SO = (++, +) \rightarrow \text{Srednje močna povprečna korelacija.}$$

Potemtakem:

$$(HG \cap SO) = \text{Zelo šibka korelacija} \cap \text{Srednje močna korelacija} \rightarrow \text{Šibka povprečna korelacija.}$$

V tej presečni perspektivi so pobude, ki jih daje razvojni program Pomurja v obeh presečnih sestavinah nekoliko neuravnovešene. Progresivni dejavniki so zgolj zelo šibko povezani, medtem ko so ohranjevalni dejavniki povezani dokaj močno, vsaj za prekmurske razmere. Skupni rezultat pokaže, da je presek med obema v povprečju spet zgolj šibek. Vrednoteni program krepi silnice, naravnane k ojačanju razvojnih dejavnikov, ki so ohranjevalni. To je pričakovan odziv regionalnih odločevalcev na izhodiščne razmere v regiji, ki jih povzroča nezaupanje do novosti, saj je regija dolgo živela v relativni osami. Še posebej je to pričakovano za razvojne pobude, ki prihajajo »od zunaj« v povezavi s pritokom državnih in evropskih sredstev za realizacijo razvojnih projektov v regiji, ki pa niti približno ne upoštevajo dovolj regionalnih prioritet trajnostnega razvoja (glej Radej in dr., 2011c).

Kot zadnji presek C opisuje naravo interakcij med proizvedenimi (S, G; socialnimi in gospodarskimi smotri, ki so ustvarjeni v preteklosti in je nanje mogoče neposredno vplivati) z neproizvedenimi vsebinami (H, O; človekovi in okoljski smotri, ki so podedovani oz. so regionalna danost; teh v obdobju trajanja programa ni mogoče spreminjati). Kot vidimo v zgornji korelacijski matriki:

$SG = (+++ , -) \rightarrow$ Dokaj močno negativno korelirana (en člen relacije negativen zato je celoten izraz negativen, kot pri množenju).

$HO = (0, +) \rightarrow$ Zelo šibka korelacija.

Potemtakem:

$(SG \cap HO) =$ Dokaj močna negativna korelacija \cap Zelo šibka pozitivna korelacija \rightarrow Srednje šibka negativna povprečna korelacija

Tretji presek kaže, da RRPP po obsegu in problematičnosti znatno bolj vpliva na proizvedene kot na neproizvedene vsebine regionalnega razvoja. V tem preseku je razvidna največja polarizacija njegovih sestavin, kar opozarja, kje v regionalnem programu tičijo največje napetosti. Regionalni vidiki trajnosti, ki se nanašajo na proizvedene vsebine so medsebojno konfrontirani, medtem ko so smotri, ki se nanašajo na regionalne danosti le zelo šibko povezani, kar verjetno odseva izhodiščne šibkosti socialnega kapitala regije in slabo izrabo endogenih razvojnih dejavnikov. Tretji makroskopski presek šele pokaže, da pripravljavci programa niso zagotovili nediskriminatornega uveljavljanja primarnih aspiracij štirih vidikov blaginje, ker so zanemarili nedotakljivost interesov socialne blaginje v regiji.

Kot vemo že iz tridelnega pogleda v Tabeli 4 je največja slabost programa njegova asocialnost, ki opozarja na kršenje nesomernosti regionalnih smotrov blaginje. Druga velika slabost je sistematična šibkost šibkih vezi med regionalnimi dejavniki trajnosti. Program podeljuje gospodarskim smotrom blaginje privilegirano vlogo. Vendar ta gospodarski poudarek v programu ni konsistenten, kar se kaže v njegovem premajhnem vplivu na progresivne in materialne vidike blaginje. To je preprosto posledica dejstva, da se politike uresničujejo

predvsem na ravni svojih primarnih ciljev, torej medsebojno slabo povezane in ne meneč se za medsebojne sinergije. Čeprav so v programu povezovalne silnice ohranjevalnega napredka najbolj močne, so pogoji za uveljavljanje endogenega razvoja zelo slabi zaradi izhodiščno prešibkega socialnega kapitala.

Povzetek rezultatov tridelne in štiridelne korelacijske matrike vrednotenja regionalnega programa ne more podati nasprotnih sporočil saj sta obe zgrajeni na isti, sredinsko presečni logiki. Štiri delni pogled le globlje pojasnjuje predhodna opažanja. Isto bi se zgodilo, če bi dodali še peti element in tako naprej, vendar ne preveč, da ostanemo v okviru konstruktov »zmernega razpona« (Simon, 1962; Nobelovo nagradjenec za ekonomijo za leto 1978) – onkraj te omejitve postane urejenost sistema spet preveč zapletena, da bi ji lahko sledili in zlasti preveč zapletena glede na to, kako imamo v resničnem življenju urejena medsebojna razmerja (pri premajhnem razponu zapademo nazaj v standardno miselnost).

Kaj torej res pridobimo z dodajanjem smotrov in horizontalnim širjenjem števila nesomernih izhodišč, s katerih se nek družbeni pojav vrednoti? Odgovor tiči v razliki med bilateralnimi korelati prej (GS, SO, OG) in dvojnimi bilateralnimi korelati zdaj (A, B, C). Prvi so recipročno bilateralni sestavi, v drugem primeru pa imamo opraviti z multilateralnimi sestavi. Prvi so potemtakem delni kazalniki, medtem ko so drugi samo drugačne razporeditve znotraj iste multilateralne strukture (so)razmerij, ki proizvedejo tri različne perspektive istega. Relevantnost vrednotenja na ravneh mezo 3a do mezo 3c je odvisna od tega ali pojav, ki je predmet vrednotenja v družbenih praksah res zaznavamo tako sredinsko razslojeno. Kako proučujemo pojave je odvisno od tega, kako jih opredelimo in to od tega, kako jih razumemo. Ni rečeno, da je štiridelna zastavitev predmeta vrednotenja boljša od tridelne, če celotne strukture vrednotenega pojava ne vidimo tako globoko strukturirano navznoter. Za Pomurje vzemimo, ki se v luči dosedanjih trendov razvoja in posebej v luči RRPP dojema zelo površinsko, bi bila štiridelna poglobitev vrednotenja RRPP povsem nesmiselna.

4 Stroga in šibka razmerja družbene kompleksnosti

Osrednje vprašanje, zastavljeno na začetku, je bilo usmerjeno k raziskovanju vzrokov in posledic različnih načinov povzemanja podrobnih spoznanj presoj trajnostnih učinkov javnih politik v sklepne evalvacijske ugotovitve. Predlagan je sredinsko presečen postopek sinteze kot alternativa prevladujočim mikroskopskim ali makroskopskim pristopom. Leopold, kot začetnih matričnih metod vrednotenja je pravilno zaznal nesomernost med gospodarskim in okoljskim smotrom vrednotenja, spregledal pa je, da razviti pristop ocenjuje le sekundarne učinke, ki so šibko somerni in torej delno seštevljivi. Ekins in Medhurst sta pravilno ugotovila izpolnjenost pogojev šibke somernosti v Leopoldovi matriki, ki omogoča agregiranje podrobnih ugotovitev presoj v okviru istega evalvacijskega smotra, med njimi pa ne. Na podlagi tega sta razvila postopek sintezne metode vrednotenja trajnostnih (kompleksnih) učinkov razvojnih programov. Pri tem pa

sta spregledala, da pravilo delnega agregiranja ne velja samo za evalvacijske smotre (področja vplivanja programa) ampak tudi za ukrepe programa, v našem primeru RRPP. Zato na koncu njun makroskopski pristop k vrednotenju ostane mikrofundiran, zato ne nosi nobene kakovostno nove informacije ampak tako na mikro ravni kot na makro ravni samo opisuje vzročno posledične relacije učinkov ukrepov na izbrane kriterije vrednotenja, oziroma vpliv RRPP na tri sestavine trajnosti.

Vmesno možnost med Leopoldovim in Ekins-Medhurstovim načinom povzemanja je sredinski postopek vrednotenja, ki v ospredje postavi razmejitev med primarnimi in sekundarnimi učinki ukrepov. Najprej o prvem. Družbena nesomernost, je posledica različnih vrednot v načelih vprašanih, ki so za njihove nosilce primarnega pomena. Sama po sebi niso sporna, še več, njihov soobstoj v relacijah konstitutivnih nasprotij je pogoj družbene kompleksnosti. Nesomernost ne pomeni usodnega razkola ampak uvaja varnostni mehanizem, ki nas vedno, ko posežemo v legitimna upravičenja drugih opomni, da so družbene zadeve kompleksne in jih zato ni mogoče dokončno pojasniti z nobenega posamičnega vidika. Nesomernost razlik v pogledih na družbene zadeve ne preprečuje celostnega razmišljanja, saj so nesomerne opozicije le načelne narave in z njimi povezana nasprotja neposredno ne obremenjujejo vsakdanjega življenja. Večina zadev v vsakodnevnem življenju je samo šibko povezanih (Granovetter, 1983) in to v zadevah hibride narave, ki so nenačelne in odprte za povezave in sodelovanje. Za razumevanje tega segmenta vsakodnevnega življenja so razmejitve med popolno somernimi in popolno nesomernimi zadevami neuporabne ampak je treba, kot kaže tudi ilustrativni primer, razločiti tudi šibko somerne in šibko nesomerne relacije med vrednotenimi pojavi.

S sredinske ravni so družbene zadeve šele pravilno zastavljena, da lahko iz kontradiktornih izhodišč nato po posebnem postopku izvedemo kohezivne pomene na višji ravni veljavnosti. V uporabljenem ilustrativnem primeru je bil glede na potrebe proučevanja razvit postopek *dvostopenjske sinteze*, najprej parcialno agregiranje fragmentarnih evidenc in nato korelativna sinteza parcialnih agregatov. Za končno oceno vpliva neke politike na širšo družbo in za oblikovanje sklepnih predlogov odgovornim nosilcem politike v zvezi s tem je pomemben drugi korak sinteze, ki v ospredje postavi sekundarne učinke politik na »druge« oziroma na širšo družbo. V najnovejših pristopih k vrednotenju politik postaja perspektiva drugega vodilo za ocenjevanje njihovih učinkov. Zahteva, da smo pri vrednotenju pozorni na sekundarne učinke politik, zapoveduje, da je treba kompleksne zadeve spoznavati prek drugih, ki izhajajo iz drugačnih okvirov razlage družbene realnosti, kakor nosilci politike ali evalvatorji njenih učinkov.

Že Demsetz (1969, v Schnellenbach, 2005) je trdil, da mora biti takrat, kadar ne moremo opredeliti optimalnega vladnega ravnanja, merilo ocenjevanja posameznega vladnega ukrepa drug vladni ukrep, njuna skladnost ali sinergija, ne pa stanje nekakšne idealizirane sektorske nirvane, ki si ga v območju svojih primarnih zanimanj zamišlja nosilec konkretnega političnega ukrepa. S stališča celotne družbe v normalnih razmerah nobena politika ne more biti primarna za

vse, ki se jih tiče, ampak vselej le za manjšino – za konkretnega odgovornega nosilca ukrepa in za tiste, na katere ukrep neposredno učinkuje. Na ravni družbe kot celote pa velika večina populacije veliko večino učinkov vseh ukrepov občuti le v obliki posrednih oziroma sekundarnih učinkov (in zato se za te stvari zanima le postransko; Radej in dr., 2011a). Ker družbe postajajo bolj in bolj kompleksne, morajo nosilci politik poleg skrbi za uresničevanje svojih primarnih ciljev še tem bolj upoštevati tudi posledice teh prizadevanj za »druge« in njihove možnosti za uresničevanje svojih primarnih hotenj.

Adamu Smithu je bilo že davno docela jasno, kako pomembno je poznavanje sekundarnih procesov za razlago družbenih zadev, zato je ta pomen vdelal v svoj ključni koncept »nevidne roke trga«, ki tržne procese ureja za našimi hrbti, in ne da bi si moral kdo za to posebej načrtno prizadevati. Tudi v Hayekovi (1992; Nobelovec za ekonomijo v letu 1974) teoriji spontanega razširjanja reda in pri ekonomskih evolucionistih nasploh (Veblen, Schumpeter, Dopfer, Potts...) so sekundarne interakcije ključne za pojasnjevanje kompleksnih družbenih procesov. Pri Hayeku je kompleksni red posledica ovrednotenja tihega (sekundarnega) znanja, ki je za posameznike samo po sebi neuporabno in dobi smisel šele v interakciji z drugimi (1937). Že mnogo pred njim je škotski filozof David Hume zapisal, da tisto, kar lahko štejemo za javno korist, ni proizvod racionalnega računa, zato blaginje skupnosti ne dosežemo s prebujenjem strasti do ustvarjanja javnih dobrin, ampak posredno, s prebujenjem strasti posameznikov do podjetnosti, umetnosti in ugodja (v Barry, 1982). Hayek pravi, da so naše namere in naša dejanja eno, njihov širši učinek pa nekaj povsem drugega. Zato, na primer, javna blaginja in skupno dobro nista neposredna materializacija prizadevanj politikov, to prepričanje je le sad njihove »usodne domišljavosti« (Hayek, 1992). Blaginja je lahko zgolj koincidenca učinkov, ki so kombinirana posledica delovanj in nedelovanj vlade in vseh drugih, ki delujejo (ali ne). Če bi ljudje počeli zgolj to, kar mislijo, da počno, ne bi potrebovali družbene znanosti, saj bi za poznavanje družbenih procesov zadoščalo že razkritje hotenj posameznikov. Zato so za Hayeka in Popperja nehotene posledice delovanja temeljni predmet zanimanja družbenih znanosti in še več, so pogoj za samo možnost znanstvenega razumevanja družbe in motor družbene evolucije (Vernon, 1976). Kar se za neko vednost zdi zunanje, torej drugotnega pomena (namreč vpliv na druge), se ob konkretnější analizi pokaže kot ključna točka, ki se drži bistva samega (Althusser, v Levačić, 2009).

A zahteva po neizključevanju drugih oziroma po ključnem pomenu sekundarnih procesov za razlago družbene kompleksnosti se ne zastavlja izolirano, kot mislijo Smith in Hayek in družbeni evolucionisti temveč dosledno v navezavi z nesomernostjo družbenih zadev, evolutivna dinamika se odvija le v spremstvu občasnih radikalnih diskontinuitet, kot revolucij ali kriz. Pri razlagi kompleksnih pojavov sta *primarno in sekundarno brezpogojno soodvisna*. Prav zato, ker smo se v kolektivnih zadevah, v odnosu do drugih, uzrli v perspektivi nesomernih avtonomij, moramo zdaj o kolektivnih zadevah presojati neizključevalno oziroma sredinsko, če hočemo kot neodvisni proizvajati skupne pomene in kot avtonomije še ostati dovolj povezani v širšo skupnost, kakršna je, vzemimo, narod. Razvoj družbene kompleksnosti je tako odvisen od

hkratnega napredka in ravnovesja med soodvisnostjo v vsebinah, ki so šibko povezane med seboj in avtonomijo v načelnih zadevah, ki se izražajo le strogo in brezkompromisno.

Kompleksen način razmišljanja o družbenih zadevah nikakor ne odpravi enostavnega načina, ampak ga samo pooblasti za ukvarjanje z enostavnimi vprašanji. Ta se zastavljajo bodisi na mikroskopski ravni bodisi ločeno na makroskopski ravni sistema. Družbeni procesi se odvijajo tako na mikro kakor na makro ravni, v oprijemljivi realnosti vsakdanjega življenja in v virtualni realnosti ideologij, konceptov in struktur, toda opisov procesov na teh dveh ravneh ni mogoče neposredno povezati. Mikroskopske zadeve obravnavamo mikroskopsko, makroskopske makroskopsko in v obeh primerih je uporabljen enovit, enonivojski in enopomenski, torej enostaven način razmišljanja. Oba vidika razlage družbenih zadev sta vsak na svojem področju enako veljavna, povezano pa ju je mogoče razložiti šele z neke tretje, vmesne oz. mezo ravni (Dopfer in dr., 2004), ki ima lastnosti obeh in prevaja med njima. Mezo raven je tam, kjer empirično trči s konceptualnim in individualno s kolektivnim in kjer se »poraja substrat družbenega« (Goldspink, 2000), tam delujejo institucije, na njej se porajajo politike in z nje se vrednoti družbene dileme. Torej o enonivojsko izraženih, bodisi zasebnih (mikro) ali kolektivnih (makro) zadevah ni narobe razmišljati enostavno, le medsebojne interakcije med ravnmi je treba opraviti v sredinskem miselnem okviru večnivojske kompleksnosti.

Na podlagi doslej ugotovljenega trdimo, da je kompleksen družbeni sistem kljub svoji notranji razklanosti integrabilen, voljan sinteze, če ga obravnavamo sredinsko. *Vse, kar kolektivno posedujemo in pravzaprav tudi vse, kar res potrebujemo za upravljanje skupnih zadev* in s tem usmerjanje svoje skupne usode, je mezoskopsko izražanje družbenih zadev. Sredinsko načelo neizključevanja v urejanje kompleksnih družb ne uvaja družbene nirvane, prav nasprotno, toleranco do drugačnih in relativizem razlik bo zamenjala glasnost uveljavljanja legitimnih nasprotij. Mezologike ne moremo sprejeti brez popolne vpetosti vanjo, kar pa zahteva vstopiti ali v agonistična nasprotja nerešljivih legitimnih nasprotij ali v presečne interakcije, ki so samo delno zadovoljujoče, ker so le sekundarne. Uvajanje kompleksnosti kot novega načina obravnave družbenih zadev bo v družbeni areni na stežaj odprlo vrata izražanju nasprotij, kar obeta znatno povečanje družbene konfliktnosti.

Sredinska miselnost na eni strani obljublja sproščanje družbenih nasprotij, ki bodo izkoriščala priložnosti, da uveljavijo svoje legitimne zahteve, a na drugi podaja neizključevalen okvir za njihovo pluralno obravnavo. Ločitev obravnave primarnih vsebin od sekundarnih bo kanalizirala destruktivne silnice konflikta in jih pretvorila v pozitivno energijo presečnega sodelovanja. V pluralni sredinskosti bodo globoka nasprotja izražena neprimerno bolj kultivirano, ker bo sredinski pristop krepil socialni kapital sodelujočih in jim bo razširil miselne horizonte. Tako bo družba, če bo obravnavana kompleksno, v prihodnje ne le bolj konfliktna ampak obenem bo konfliktna na neprimerljivo bolj konstruktiven in učljiv način kot danes.

Ko bo enkrat pri obravnavi skupnega dobrega uveljavljeno sredinsko izhodišče, bodo naši partikularni interesi v svojem lastnem interesu začeli stremeti k temu, da svojo prosperiteto čim bolje povežejo s pogoji doseganja skupnega dobra, ki so vdelani v konstitutivnih podlagah njihovih širših skupnosti. In nasprotno, odgovornim za javne politike bo moralo postati jasno, da je doseganje splošnih ciljev blaginje usodno odvisno od uresničitve čim večjega dela registra partikularnih družbenih potreb, četudi večinoma te partikularnosti niso sestavina njihovih ideoloških programov ali so jim celo nasprotne. Ko bo prizadevanje za družbeno različnost, ki se največkrat izraža od spodaj navzgor, vodilo k družbeni enotnosti in nasprotno, ko bo prizadevanje za družbeno povezanost (ki gre ponavadi od zgoraj navzdol) svoje možnosti povezalo z uveljavljanjem pogojev pluralne družbe, takrat bo treba preseči tudi koncept nesomernosti in družbeno kompleksnost razložiti bolj pretanjeno z izhodišč, ki, morda, ne bodo več izključevalna.

Uporabljeni viri

- Allmendinger P. Towards a Post-Positivist Typology of Planning Theory. Sage, *Planning Theory*, 1/1(2002):77–99.
- Arrow K. 1951. *Social Choice and Individual Values*, (2. izdaja, 1963), New Haven: Yale University Press. 124 str.
- Barry N. The Tradition of Spontaneous Order. *Literature of Liberty*. 5/2(1982):7–58. Arlington, VA: Institute for Humane Studies, <http://www.econlib.org/library/Essays/LtrLbrty/bryTSO.html>, [I/2006].
- Bar-Yam Y. *A Mathematical Theory of Strong Emergence Using Multiscale Variety*. Wiley, *Complexity*, 9/6 (2004):15-24.
- Berger P., T. Luckmann. 1966. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Burchell G., C. Gordon, P. Miller (ur.). 1991. *The Foucault Effect: Studies in governmentality*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, 303 str.
- Collier J. 1984. Pragmatic Incommensurability. The University of Chicago Press, *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, Contributed Papers*, Vol. 1(1984):146–53, <http://www.jstor.org/stable/192335>, [IX/2008].
- Common Assessment Framework. 2006. Bruselj: EIPA – European Institute of Public Administration, <http://www.eipa.eu/en/campaigns/go/&fid=20>, 51 str., [VI/09].
- Connelly S. T. Richardson. 2004. Exclusion: The necessary difference between ideal and practical consensus. *Journal of Environmental Planning and Management* 47/1(January 2004):3-17.
- Cremaschi S., M. Dascal. Malthus and Ricardo on Economic Methodology. *History of Political Economy*, 28/3(jesen 1996):475-511.
- Demsetz H. Information and Efficiency: Another Viewpoint. *Journal of Law and Economics* 12(1969):1-22, v Schnellenbach, 2005.
- Diamond J. Establishing a Performance Management Framework for Government. *Instituto de Estudios Fiscales, Presupuesto y Gasto Público, Delovni zvezek* 40(2005):159-83.
- Donzelot J. 1991. The Mobilisation of Society, in Burchell in dr., str. 169-79.
- Dopfer K. 2006. The Origins of Meso Economics Schumpeter's Legacy. Jena: Max Planck Institute of Economics, Evolutionary Economics Group, *The Papers on Economics and Evolution* št. 610, 44 str., <https://papers.econ.mpg.de/evo/discussionpapers/2006-10.pdf> [IV/07].
- Dopfer K., J. Foster, J. Potts. Micro–meso–macro. Springer, *Journal of Evolutionary Economy* 14/3(2004):263–79, http://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID721599_code114131.pdf?abstractid=721599&mirid=1, [VI/07].
- Easterling W.E., K. Kok. Emergent Properties of Scale in Global Environmental Modelling – Are There Any? *Integrated Assessment* 3/2–3(2002):233–46, <http://www.ingentaconnect.com/content/routledge/nias/2002/00000003/F0020002/art00012;jsessionid=18ejekrjn3oh.alice>, [XII/06].
- Ekins P. 1992. A Four-Capital Model of Wealth Creation; v *Real-Life Economics: Understanding Wealth Creation* (Ekins P., M. Max-Neef, ur.). London, New York: Routledge, str. 147-55.
- Ekins P., Medhurst J. 2003. Evaluating the Contribution of the European Structural Funds to Sustainable Development. Predstavljeno na "5. European Conference on Evaluation of Structural Funds", Budimpešta, 26-27 Junij, 48 str., http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docgener/evaluation/rado_en.htm, [XI/04]
- Ekins P., Medhurst J. *The European Structural Funds and Sustainable Development: A Methodology and Indicator Framework for Evaluation*. Sage: *Evaluation*, 12/4(October 2006):474-95.
- Elbers C., J.W. Gunning, K. de Hoop. Assessing Budget Support with Statistical Impact Evaluation: a Methodological Proposal. Amsterdam: Tinbergen Institute, Discussion Paper 2007-075/2, 29 str., <http://ssrn.com/abstract=1016945>, [VII/08].
- Encyclopedia of Evaluation (#Synthesis). 2004. Sage Publications. http://www.sage-reference.com/evaluation/Article_n536.html [IV/10].
- ESPON - 3.2, Vol. 5. 2006. Spatial Scenarios and Orientations in Relation to the ESDP and Cohesion Policy - Territorial Impact Assessment, Final Report, str. 2-97, http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/260/716/file_2786/fr-3.2_April2007-full.pdf, [IX/07].
- European Commission, DG for Regional Policy. 2008. Evalsed. The resource for the evaluation of Socio-Economic Development. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/evalsed/index_en.htm

- European Commission. 2001. SEA Directive 2001/42/EC on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0042:EN:NOT>, [X/06].
- European Commission. 2006. Impact Assessment Guidelines. SEC(2005)791, http://ec.europa.eu/governance/impact/docs/key_docs/sec_2005_0791_en.pdf, [X/06].
- Flores-Camacho F., L. Gallegos-Cazares, A. Garritz, A. Garcíá-Franco. Incommensurability and Multiple Models: Representations of the Structure of Matter in Undergraduate Chemistry Students. Springer, Science & Education 16(2007):775–800.
- Foster J. 2004. Why is Economics not a Complex Systems Science? The University of Queensland, School of Economics: Discussion Paper št. 336, 38 str., <http://www.econ.iastate.edu/tesfatsi/macrocas.foster.pdf> [III/10].
- Foster J., Potts J. 2007. A micro-meso-macro perspective on the methodology of evolutionary economics: integrating history, simulation and econometrics. The University of Queensland, School of Economics, Discussion Paper št. 343, 24 str.
- Funtowicz S.O., J.R. Ravetz. The worth of a songbird: ecological economics as a post-normal science. Ecological Economics 10(1994):197–207, v Martinez-Alier in dr., 1998
- Geels F.W. Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: A multi-level perspective and a case-study. Elsevier, Research Policy 31/8-9(2002):1257-74, <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0048733302000628>, [X/06].
- Geertz C. 2000. Available Light. Princeton University Press, 271 str., v Renselle, 2007.
- GHK, PSI, IEEP, CE, National Evaluators. 2002. The Contribution of the Structural Funds to Sustainable Development: A Synthesis Report to DG Regio, EC. 2002. Volume 1-2. London, Bruselj, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/doc/sustainable_annexes.pdf, [III/05]
- Goldspink C. Modelling social systems as complex: Towards a social simulation meta-model. Journal of Artificial Societies and Social Simulation, 3/2(2000), <http://www.soc.surrey.ac.uk/JASSS/3/2/1.html>, [IX/2010].
- Granovetter M. The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. Sociological Theory 1(1983):201-33, http://rfrost.people.si.umich.edu/courses/SI110/readings/In_Out_and_Beyond/Granovetter.pdf, [IX/09].
- Hayek F.A. 1992. Usodna domišljavost: Napake socializma (The Fatal Conceit: The Errors of Socialism, The University of Chicago Press. 1991). Ljubljana: KRT, št. 69, 173 str.; prevedel Slavko Gaber.
- Hayek F.A. Economics and Knowledge. Wiley: Economica, New Series, 4/13(Februar 1937):33–54.
- Hertin J., A. Jordan, M. Nilsson, B. Nykvist, D. Russel, J. Turnpenny. 2007. The practice of policy assessment in Europe: An institutional and political analysis. EU/FP6 Project MATISSE Delovni zvezek št. 6, 52 str., <http://www.matisse-project.net/>, [VII/08].
- Huitema D., A. Jordan, E. Massey, T. Rayner, H. van Asselt, C. Haug, Roger Hildingsson, S. Monni, J. Strippel. The evaluation of climate policy: theory and emerging practice in Europe. Springer: Policy Science, 44/2(2011):179-98, <http://www.springer.com/social+sciences/political+science/journal/11077> [XI/11].
- IAB. 2009. Impact Assessment Board report for 2008. Third strategic review of Better Regulation in the European Union. SEC(2009)55, 17 str., http://ec.europa.eu/governance/impact/key_en.htm, [III/09].
- Knauff B.M. Anthropology in the middle. Sage, Anthropological Theory, 6/4(2006):407–430.
- Kunseler E. 2007. Towards a new paradigm of science in scientific policy advising. Environment and Health Department. NUSAP.net, 5 pp., <http://www.nusap.net/downloads/KunselerEssay2007.pdf>, [VII/08].
- Leith C., L. von Thadden. 2006. Monetary and fiscal policy interactions in a new Keynesian model with capital accumulation and non-Ricardian consumers. Delovni zvezek št.649, 42 str., http://ssrn.com/abstract_id=908620, [VII/07].
- Leontjev V./Leontief W. Environmental Repercussion and the Economic Structure: An Input-Output Approach. Cambridge Mass.: The MIT Press, Review of Economics and Statistics, 52/3(1970):262-71.
- Leopold L.B., F.E. Clarke, B.B. Hanshaw, J.R. Balsley. 1971. A procedure for evaluating environmental impact. Washington: Geological Survey Circular 645, 13 str., [http://eps.berkeley.edu/people/lunaleopold/\(118\)%20A%20Procedure%20for%20Evaluating%20Environmental%20Impact.pdf](http://eps.berkeley.edu/people/lunaleopold/(118)%20A%20Procedure%20for%20Evaluating%20Environmental%20Impact.pdf), [VII/08].
- Levačić M. 2009. Materialna eksistenca ideologije. Air Beletrina, http://www.airbeletrina.si/index.php?option=com_content&task=view&id=1713&Itemid=82, [V/2010].
- Lipsey M.W. Identifying interesting variables and analysis opportunities. V H. Cooper, L. V. Hedges, & J. C. Valentine (Ur). The Handbook of Research Synthesis and Meta-Analysis (2. izdaja). New York: Russell Sage Foundation, 2009. Poglavje 8, str. 147-58.
- List C., B. Polak. 2010. Introduction to judgment aggregation. Yale University, Cowles Foundation, Diskusijski zvezek št. 1753, <http://ssrn.com/abstract=1548413>, [VII/08].

- Lucas R.E. Jr. Expectations and the neutrality of money. Blackwell, *Journal of Economic Theory*, 4/2(1972):103-24.
- Martinez-Alier J., G. Munda, J. O'Neill. Weak comparability of values as a foundation for ecological economics. Elsevier, *Ecological Economics* 26(1998):277-86.
- Morgan D.L. Paradigms Lost and Pragmatism Regained: Methodological Implications of Combining Qualitative and Quantitative Methods. Sage, *Journal of Mixed Methods Research*, 1/1(2007):48-76.
- Mumpower J.L., T.R. Stewart. Expert Judgement and Expert Disagreement. Taylor and Francis, *Thinking and Reasoning*, 2/2-3(1996):191-211.
- Munasinghe M. 1992. Environmental Economics and Sustainable Development. Predstavljeno na UN Earth Summit, Rio de Janeiro. Washington: World Bank, Environment Paper št. 3.
- Munda G. 2006. A NAIADe based approach for sustainability benchmarking. Inderscience, *International Journal of Environmental Technology and Management*, 6/1-2(2006):65-78, <http://www.inderscience.com/storage/f113210112864597.pdf>, [VI/07].
- Munda G. Social multi-criteria evaluation: Methodological foundations and operational consequences. *European Journal of Operational Research*, 158/3(2004):662-77.
- Muradian R. Ecological thresholds: a survey. Elsevier, *Ecological Economics*, 38/1(2001):7-24.
- Nola R., H. Sankey, ur. 2000. After Popper, Kuhn & Feyerabend: Issues in Theories of Scientific Method. Australasian Studies in History and Philosophy of Science, Kluwer. <http://philosophy.wisc.edu/forster>, [II/08].
- Ostmann A. 2006. The aggregate and the representation of its parts. Bonn: Max Planck Institute for Research on Collective Goods, Preprints of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods 2007/11b, 38 str., <http://ssrn.com/abstract=1024681>, [IX/07].
- Prigogine I. 1996. *La Fin des certitudes: Temps, chaos et les lois de la nature*. Paris: Odile Jacob, v Wallerstein, 1998.
- Prigogine I., I. Stengers. 1982. *Novi savez - Metamorfoza znanosti*. Zagreb: Globus (La nouvelle alliance: . *Metamorphose de la Science*, Paris: Gallimard, 1979).
- Radej B. 2006. Assessment of structural funds effectiveness on the sustainable development: Pomurje regional case study. Final report, 2006, 6th Framework program - Framework project SDRTOOLS: Regional sustainability Appraisal: Developing evaluation methods and sustainable policies (Contract SCS8-CT-2004-502485), 80 str.
- Radej B. 2010. Več-nivojski vidik družbene kompleksnosti in njen pomen za metodologijo družbenega raziskovanja - primer vrednotenja učinkov politik. Ljubljana: Slovensko društvo evaluatorjev, Delovni zvezki SDE št. 3/2010, 59 str., <http://www.sdeval.si/Publikacije-za-komisijo-za-kodekse-in-standarde/Vec-nivojski-vidik-druzbene-kompleksnosti.html>
- Radej B. 2011c. Presečno določanje razvojnih prioritet. Ljubljana: Slovensko društvo evaluatorjev, Delovni zvezki SDE št. 1/2011, 32 str., <http://www.sdeval.si/>, [VII/2011].
- Radej B. Synthesis in policy impact assessment. Sage: *Evaluation* 17/2(April 2011b):133-50; <http://www.sdeval.si/Publikacije-za-komisijo-za-vrednotenje/Meso-Matrical-Synthesis-of-the-Incommensurable.html>, [IV/2011]
- Radej B., M. Golobič, M. Macur, S. Dragoš. 2011a. Vrednotenje politik Ljubljana: Vega, 247 str.
- Renselle D. 2007. Review of Clifford Geertz' Available Light. Carmel: Quantonics, http://www.quantonics.com/Review_of_Clifford_Geertz_Available_Light.html, [III/07]
- Rotmans J. Scaling in Integrated Assessment: Problem or Challenge? Swets & Zeitlinger, *Integrated Assessment*, 3/2-3(2002):266-79.
- Rotmans J. Tools for Integrated Sustainability Assessment: A two-track approach. Vancouver: University of British Columbia, *The Integrated Assessment Journal*, 6/4(2006):35-57.
- Sadler B., R. Verheem. 1996. Strategic environmental assessment: Status, challenges and future directions. Hague: Ministry of Housing, Spatial Planning, the Environment. 188 str.
- Sanderson I. Evaluation in complex policy systems. Sage, *Evaluation*, 6/4(2000):433-454.
- Sankey H. The Problem of Rational Theory-Choice. *Epistemologia*, 18(1995):299-312, <http://www.philosophy.unimelb.edu.au/staff/Sankey/howard/howardpaper4.PDF>, [III/09].
- Schnellenbach J. The Dahrendorf hypothesis and its implications for (the theory of) economic policy-making. *Cambridge Journal of Economics*, 29/6(2005):997-1009.
- Scriven M. The Final Synthesis. Sage, *American Journal of Evaluation*, 15/3(1994):367-82.
- Simon H.A. The Architecture of Complexity. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 106/6(1962):467-82. <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-049X%2819621212%29106%3A6%3C467%3ATAOC%3E2.0.CO%3B2-1> [II/07]
- Stake R.E. A Problematic Heading. Sage, *American Journal of Evaluation*; 22/3(2001):349-354.

- Turner J.T., D.E. Boyns. The Return of Grand Theory, v Turner J.H. (ur.), Handbook of Sociological Theory. Springer, 2006, str. 353–78, <http://www.scribd.com/doc/26495449/Jonathan-H-Turner-Ed-Handbook-of-Sociological-Theory>, [I/2010].
- UNCED. 1992. Agenda 21. United Nation Conference on Environment and Development, <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/index.htm> [IX/06].
- Veen A. Van Der, H. S. Otter. Scales in Space. Swets&Zeitlinger, Integrated Assessment, 3/2–3(2002):160–6.
- Vernon R. The »Great Society« and the »Open Society«: Liberalism in Hayek and Popper. Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique, 9/2(1976):261-76, <http://www.jstor.org/stable/3230923>, [III/09]
- Virtanen P., P. Uusikylä. Exploring the Missing Links between Cause and Effect A Conceptual Framework for Understanding Micro–Macro Conversions in Programme. Sage, Evaluation, 10/1(2004):77–91.
- Wacquant L. 1997. Reading Bourdieu's "Capital". Prevod k angleškem prevodu "The State Nobility". Cambridge: Polity Press, <http://www.homme-moderne.org/societe/socio/wacquant/capital.html>, [I/07].
- Wallerstein I. 2004. The Uncertainties of Knowledge. Philadelphia: Temple University Press, 224 str.
- WCED. 1987. Our Common Future. Oxford in New York: Oxford University Press, World Commission on Environment and Development – WCED, 400 str., <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>, [IX/06].
- Weaver P.M., J. Rotmans. 2006. Integrated Sustainability Assessment: What? Why? How? EU FP6 Projekt MATISSE, Delovni zvezek št. 1 (Oktober 2006), 22 str., http://www.matisse-project.net/projectcomm/uploads/tx_article/Working_Paper_1_03.pdf, [VII/08].

Srpski/Hrvatski

Agregacijski problem kompleksnih društvenih vrednovanja

Sažetak: Društvo je postalo kompleksno, što znači da se društvene činjenice tumače različito, pa tako postoji više jednako važećih i inkompatibilnih istina o zajedničkim stvarima. Zbog toga evaluaciju učinaka javnih politika na šire društvo treba zasnovati na razlikovanju između stroge inkomenzurabilnosti (nesoizmerljivost) i stroge komenzurabilnosti (potpuna agregabilnost) njihovih utjecaja. Ali, iz toga odmah nastaje agregacijski problem, koji onemogućava evaluacijsku sintezu. Zato evaluacije većim delom nisu korisne za strateško upravljanje, gdje su najpotrebnije. Članak polazi iz agregacijskog problema tako što ga prvo preformulira iz njegove stroge u slabu formu (slaba soizmerljivost : slaba nesoizmerljivost). Samo vrednovanje principijelnih dilema društva zahtjeva strogu formu. Ali veći dio praktičnog života nije principijelan, što znači da je većinu društvenih pitanja moguće vrednovati samo u njihovim slabim međusobnim relacijama. To od istraživača zahtjeva da promijeni agregacijski algoritam iz linearno aditivnog u dvostepeni postupak, koji sadrži i korelativnu fazu sinteze. Takva sinteza je „sredinski presječna“. Analitično mikroskopski dobivena saznanja o društvenoj pojavi se smiju agregirati u makroskopska saznanja u dvostepenom procesu parcijalne agregacije i korelativne sinteze. Taj postupak je testiran na praktičnom primjeru evaluacije regionalnog programa za održivi razvoj regije Pomurje. (prevod BR, lektura Slavica Miletić, Beograd)

Magyar

Az összetett társadalmi értékelések aggregáció problémája

Összefoglalás: Az a tény, hogy a egy társaság complex, azt jelenti, hogy több igazság létezik azonos dolgokról, melyek egymással ellentétesek. Ezért az értékeket a politikusok tevékenysége asszimmetrikusan tervezni az értékeket ez pedig veszélyezteti a szintézist az értékelés lehetőségéről. Ez a hozzájárulás pedig megoldja az aggregációs problémát. Úgy, hogy előre megelőzi a probléma kialakulását. Különböztetni a szigorú szimmetrikus és asszimmetrikus társadalmi értékeket, amelyek érvényesek a alapvető tárgyakra. A politika praktikusan működnek az élet pedig nem az elvek szerint forog le. Ezért alkalmasabb különböztetni a gyenge szimmetrikus és a gyenge asszimmetrikus társadalmi jelenségeket. Ezzel visszatér az alkalom az aggregációhoz, de igényli a az algoritmus sztandard módosítását. lineárisból nem lineárisban vagyis „szekcionált center” mikroszkópikus tartalom aggregírozhat mekroszkópus csak akkor ha kétrészi eljárásnál az aggregáció része és a korelatív szintézis. A szintézis „szekcionált center” folyamata ki van próbálva konkrét példákon az értékelés állandó hatása a muravidéki rériós program három alternative szintézis hozzáállással. (prevod Klaudija Abraham, Népújás, Tenda)

Italiano

Problema di aggregazione nelle valutazioni sociali complesse

Riassunto: Il fatto che la società sia diventata complessa si riscontra nel conflitto tra le diverse verità di uguale valore inerenti a questioni comuni. Nelle valutazioni degli effetti della politica bisogna perciò basarsi sui principi delle nozioni e dei valori incommensurabili a cui però segue l'impossibilità di un giudizio sintetico. Il trattato soluziona il conseguente problema di aggregazione, eliminando dall'inizio l'impostazione estrema del problema (differenziazione tra incommensurabilità rigida e commensurabilità rigida delle valutazioni sociali) che ha valore solo nelle questioni di principio. L'azione delle politiche è pratica mentre la vita si svolge fuori dai principi rigidi. Perciò è più consona la differenziazione tra incommensurabilità lieve e commensurabilità lieve dei fenomeni sociali. Così si ritorna a una possibilità di aggregazione che però esige il cambio dell'algoritmo standard da lineare a non lineare ossia a uno „medio-trasversale”. I contenuti microscopici si possono aggregare a quelli macroscopici in un processo a due fasi: l'aggregazione parziale e la sintesi correlativa. La procedura della sintesi „medio-trasversale” è stata verificata sul caso concreto della valorizzazione degli effetti duraturi del Programma regionale di Pomurje in base a tre approcci sintetici alternativi. (prevod Rajko Pertot, Ljubljana; lektura Claudio Bezzi, Italijansko društvo evalvatorjev)

Espanol

Problema de agregación de las valoraciones sociales complejas

Resumen: Que la sociedad haya llegado a ser compleja significa que existen más realidades de los mismos asuntos pero que todas son válidas. Estas realidades están mutuamente en conflicto. Por eso es necesario esbozar también la valoración de los efectos de las políticas en las bases de los incommensurables valores, o conocimientos, lo que amenaza a las posibilidades sintéticas de la valoración. Esta contribución resuelve la relación del problema de agregación en primer lugar anulando este planteamiento extremo que solamente es relevante en asuntos principales (la división entre la fuerte commensurabilidad y la fuerte incommensurabilidad de las valoraciones sociales). Las políticas funcionan de manera práctica y por eso tienen que ser valoradas desde el aspecto de la distinción entre la débil commensurabilidad y la débil incommensurabilidad de los fenómenos sociales. Esta redefinición recupera la posibilidad de síntesis pero exige la modificación del algoritmo lineal al alineal, o sea al algoritmo de "la intersección por el medio". Los ingredientes microscópicos pueden agregarse a los macroscópicos en un procedimiento doble: agregación parcial y la síntesis correlativa. El procedimiento de la síntesis de "la intersección por el medio" es comprobado en el caso concreto de valoración de los efectos duraderos del »Programa regional de Pomurje«. (*prevod Monia Bader, Maribor*)

Deutsch

Aggregatsprobleme von komplexen gesellschaftlichen Bewertungen

Zusammenfassung: Die Tatsache daß die Gesellschaft komplex geworden ist bedeutet daß mehrere gleich geltenden Wahrheiten über gemeinsame Angelegenheiten bestehen, die miteinander in Konflikt stehen. Deswegen muß auch jede Bewertung der Auswirkungen einer Politik auf der Grundlage unverhältnismäßiger Werte bzw. Wissens unternommen werden. Dies aber bedroht die Möglichkeiten einer Synthese der Bewertung. Der Beitrag sucht nach Lösungen, des damit verbundenen Aggregatproblems indem er anfangs die extreme Problemstellung abschafft (die Unterscheidung zwischen einer strengen Verhältnismäßigkeit und der strengen Un-Verhältnismäßigkeit der gesellschaftlichen Bewertungen) die nur in prinzipiellen Angelegenheiten gültig ist. Die Politik aber hat praktische Ergebnisse, das Leben verläuft nicht nach Prinzipien, darum ist es besser von einer schwachen Verhältnismäßigkeit und schwachen Unverhältnismäßigkeit von gesellschaftlichen Phänomenen zu sprechen. Damit bekommen wir wieder die Möglichkeit zu Aggregieren. Dies verlangt aber eine Änderung des Standard- Algorithmus vom linearen zum unlinearen, bzw. in eine mesoskopische Überlappung. Mikroskopische Elemente können in makroskopische erst in einem zweiteiligen Verfahren der teilweise aggregierten und korrelativierten Synthese aggregiert werden. Das Verfahren der mesoskopischen Überlappung ist am Beispiel der Bewertung der nachhaltigen Folgen des regionalen Entwicklungsprogramms in Pomurje in drei alternativen synthetischen Verfahren überprüft worden. (*prevod Katja Fras Čibej, Ljubljana*)

Française

Problème d'agregation dans des évaluations sociales complexes

Résumé: Le fait que la société est devenue complexe signifie l'existence de plusieurs vérités concernant les questions communes qui sont de valeur égale tout en étant en conflit entre elles. Pour cette raison l'évaluation des effets des politiques doit se baser sur des valeurs ou des notions incommensurables, ce qui met en péril une possibilité de synthèse d'évaluation. L'exposé traite le problème d'agregation en éliminant en premier lieu la perception extrême du problème (c'est-à-dire la distinction entre la commensurabilité stricte et l'incommensurabilité stricte des évaluations sociales) qui ne peut être valable que pour les questions de principe. Les politiques, en revanche, fonctionnent d'une manière pratique, la vie ne se passe pas suivant des principes, c'est pourquoi il est mieux de distinguer entre la commensurabilité faible et l'incommensurabilité faible des phénomènes sociaux. Nous retrouvons ainsi la possibilité d'agregation, ce qui implique de changer l'algorithme standard – d'un algorithme linéaire il devient non linéaire, c'est-à-dire »un algorithme à chevauchement mesoscopique«. Les parties microscopiques ne peuvent s'agregger en macroscopiques que dans le processus bipartite de l'agregation partielle et de la synthèse correlative. Le procédé de la synthèse »à chevauchement mesoscopique« est testé sur le cas concret de l'évaluation des effets soutenables du programme régional de Pomurje selon trois approches synthétiques alternatifs (*prevod Katarina Rotar, Ljubljana*).

English

Aggregation problem in complex social evaluations

Abstract: Recognising that the society has become complex, means that there are a variety of well-founded and equally valid but socially incommensurable truths about social issues. This implies, inter alia, that policy impact evaluation must be provided from the platform of incommensurability. This endangers possibility for evaluation synthesis and is one of reasons why evaluation studies are mostly irrelevant for strategic managers. Paper resolves aggregation problem in matricial approach to evaluation in two steps. It first reformulates the aggregation problem. It is not about the difference between strong commensurability and strong incommensurability of social issues, as this is only relevant for few principal and constitutive issues. Policies are involved in practical life so they need to be evaluated from the aspect of distinction between weak commensurability and weak incommensurability of their impacts. This redefinition recovers the possibility of synthesis but requires that it is modified from simply additive to two step procedure involving also correlation synthesis of weakly overlapping policy impacts. This new approach to evaluation synthesis is tested on the practical case. (*prevod BR*)

Naslov:	Agregacijski problem kompleksnih družbenih vrednotenj
Podatki o avtorju:	Radej B.
Podatki o izdaji ali natisu:	1. Izdaja
Kraj in založba:	Ljubljana: Slovensko društvo evalvatorjev
Leto izida:	2011
Naslov knjižne zbirke:	Delovni zvezek SDE, let. 4, št. 3
Izvirni naslov dela (pri prevodu):	
Podatke o nosilcu avtorskih pravic:	Avtor, Ustvarjalna gmajna 2.5, Slovenija
Podatek o nakladi (število natisnjenih izvodov):	Elektronska publikacija
Navedbo javnega financerja, če je publikacija izdana s pomočjo javnih sredstev: -	
Mednarodne identifikatorje (ISBN, ISMN, ISSN):	ISBN 978-961-92453
Maloprodajno ceno publikacije:	Publikacija je dostopna brezplačno na spletu

O avtorju

Bojan Radej, Ljubljana: Svobodni raziskovalec na področju družbenih študij, kakovosti življenja, ekonomskih racionalnosti, metodologije vrednotenja; svetovalec, publicist in aktivist. Magister makroekonomije (Ekonomska fakulteta, Ljubljana, 1993), prej zaposlen na Uradu za makroekonomske analize in razvoj (UMAR, 1987-2004) za področja medsektorskih modelov, cenovnih analiz, ekonomike okolja, trajnostnega razvoja. Pobudnik in prvi urednik Ekonomskega ogledala /Slovenian Economic Mirror (1995-1998, UMAR). Ustanovni član SDE in trenutno njegov predsednik.

O zbirki Delovni zvezki SDE

V zbirki so objavljeni znanstveni in strokovni prispevki s področja vrednotenja javnih politik in iz disciplin, s katerimi se to vrednotenje prepleta. Prispevki so večinoma recenzirani, imajo knjižnično signaturo in so prosto dostopni na spletnih straneh SDE.

Doslej izšlo v zbirki DZ SDE

Letnik 1 (2008):

št. 1: »Vaje v seštevanju neseštevjlivega« (B. Radej, 29 str.)

št. 2: »Sinteza vplivov nacionalnega energetskega programa na prostorsko kohezijo Slovenije« (B. Radej, 47 str.)

št. 3: »Meso-Matrical Synthesis of the Incommensurable« (B. Radej, 21 str.)

Letnik 2 (2009):

št. 1: »Anti-systemic movement in unity and diversity« (B. Radej, 12. str.)

št. 2: »Meso-matrical Impact Assessment - peer to peer discussion of the working paper 3/2008; report for the period 8/08-2/09« (B. Radej, ur., 30. str.)

št. 3: »Turistična regionalizacija Slovenije« (J. Kos Grabar, 29 str.)

št. 4: »Presoje javnih učinkov vladnih politik« (B. Radej, 18 str.)

št. 5: »Ciljno usmerjen državni proračun: med obeti in možnostmi« (B. Radej, 33 str.)

Letnik 3 (2010):

št. 1: »Beyond 'New Public Management' doctrine in policy impact evaluation« (B. Radej, M. Golobič, M. Černič Istenič, 25 str.)

št. 2: »Osnove vrednotenja vplivov javnih politik za priložnostne uporabnice/ke« (B. Radej, 43 str.)

št. 3: »Več-nivojski vidik družbene kompleksnosti in njen pomen za metodologijo družbenega raziskovanja - primer vrednotenja učinkov politik« (B. Radej, 57 str.)

Letnik 4 (2011):

št. 1: Presečno določanje razvojnih prioritet (B. Radej, Z. Kovač, L. Jurančič Šribar, 45 str.)

št. 2: Primarna in sekundarna perspektiva vrednotenja politik (Slo & Ang) (B. Radej, 30 str.)

št. 3: Agregacijski problem kompleksnih družbenih vrednotenj (B. Radej, 41 str.)

(št. 4): Z izključevanjem do skupnosti (B. Radej, 35 str.; v pripravi na izid v decembru 2011)

Letnik 5 (2012):

(št. 1): Samoevalvacija v javni upravi (B. Radej, M. Macur, v pripravi na izid april 2012)

Založnik serije DZ SDE je Slovensko društvo evalvatorjev. Naslov uredništva Tabor 7, c/o Radej, 1000 Ljubljana, info@sdeval.si. Podpornik SDE Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana <http://www.ier.si/>